

RUDOLF HOLINKA

SV. SVORAD A BENEDIKT, SVĚTCI SLOVENSKA

(ROZBOR A TEKST LEGENDY Z KONCE XI. STOLETÍ)

ST. SVORAD
UND BENEDIKT, DIE HEILIGEN
DER SLOVAKEI.

BRATISLAVA

VYTISKLA STÁTNÍ TISKÁRNA V PRAZE

1934

OBSAH.

	Strana
I. Nejstarší legendy uherské. — <i>Legenda maior</i> . — Charakteristika legendy Maurovy. — Důležitější literatura	5—6
II. Život sv. Svorada a Benedikta podle sepsání Maurova. — Autorství Maurovo a jeho život. — Souvislost a chronologie událostí, o kterých legenda vypravuje. — Datování legendy	7—10
III. Pokus o bližší určení příchodu Svoradova do Uher konfrontací údajů legendy Maurovy a »legendy věší«. — Důležitost této otázky pro dějiny Nitranská. — Pouhou interpretací textů obou legend ji nelze řešiti	11—14
IV. Reformní snahy církevní v Itálii ke konci X. století. — Sv. Romuald a jeho oprava řehole benediktinské. — Benediktini vláští. — Kult sv. Vojtěcha v Pereu. — Příklad Vojtěchův v missi Benediktově a Janově do Polska. — Mučednictví »pěti bratří« v Polsku. — Sv. Svorad a benediktini vláští. — Jeho příchod do Uher	14—20
V. Jméno Svoradovo. — Zoerardus = Sverad. — Doklady z území českého, moravského, slezského a polského. — Slovenská forma. — Starý kult Svoradův v našich zemích a v Polsku. — Domnělý pobyt Svoradův v Polsku a ve Slezsku před příchodem do Uher	20—24
VI. Původ sv. Svorada. — Ze selského nebo z královského rodu? — Slezská tradice. — Busclavi Sclavonici regis filius. — Nepravděpodobnost tohoto podání	25—27
VII. Pobyt Svoradův a Benediktův v Ubrách na Zoboru a na Skalce. — Pochování v basilice sv. Emerama v Nitře. — Jejich kanonisace. — Důležitost údajů legendy o klášteře na Zoboru a o basilice nitranské. — Učení Chaloupeckého o starém Slovensku. — Státní jednota našich zemí v 2. polovině X. století a moment církevní i kulturní kontinuity v XI. stol. na Slovensku	28—34
VIII. Edice legendy Maurovy. — Nejvýznamnější z nich: benátská z r. 1498, Suriova a Bollandistů	34—37
IX. Rukopisy legendy Maurovy: pařížský, bruselský a mnichovský. — Skupiny rukopisné X, Y, Z a jejich poměr. — Breviáře uherské z XIV. a XV. století. — Základem edice rukopis bruselský	37—42
TEXTY	42—49
RÉSUMÉ	49—53
REJSTŘÍK	54—56

I.

Nejstarší legendy uherské. — Legenda maior. — Charakteristika legendy Maurovy. — Důležitější literatura.

O počátcích křesťanství v Uhrách vypravují dvě domácí legendy, dobou svého sepsání skoro současné: *Maurova legenda o sv. Svoradovi — Ondřeji a Benediktovi* a tak řečená *větší legenda svatoštěpánská*. Z legendy větší, nebo ze zpracování, jimž sloužila rozličným způsobem za předlohu, jako je *legenda menší* a *legenda Hartvíkova*, čerpají ostatní středověké prameny uherské, legendy i annály, většinu svých zpráv o době svatoštěpánské, pokud se jí vůbec dotýkají, nebo prostě na »legendu o sv. Štěpánu« odkazují. Lze říci, že na rozdíl od domácích pramenů narračních přináší jen legenda Maurova a legenda větší, po případě její deriváty, vedle informací odvozených (zde běží ostatně jen o legendu větší) také řadu původních a jedinečných zpráv o církevních i politických poměrech uherských za vlády sv. Štěpána. Ovšem mezi oběma legendami je přece rozdíl, nejen co se týče látky, nýbrž i celkového pojetí traktovaného předmětu.

Spisovatel legendy větší vylicuje zajisté především život sv. Štěpána, ale zřejmě nechce psáti pouhé eulogium »svatého krále«. Chápe tuto dobu uherských dějin jako důležitý mezník v obecné a nutné christianisaci všech národů země. Podává tedy i jistou genesi křesťanství v Uhrách a snaží se takřka typologicky vystopovati smysl tohoto obrátu. Podle něho nastával již čas, kdy v úradku božím bylo obrátiti na víru »barbarský lid«, jenž kdysi jako nevědomý nástroj v rukou vyšších byl vržen na »západní kraje« k potrestání křesťanů za jejich hříchy. To se však mohlo státi jen »kázáním evangelia«. Proto misionářská činnost v Uhrách vystupuje silně do popředí ve vypravování skladatele legendy větší. Jeho pozornosti a uctivému podivu se těší zvláště jako vyvolený muž Prozřetelnosti a hlavní činitel v pokřtění dvora i lidu uherského, sv. Vojtěch, »pontifex české církve«, který zasáhne dějinně do procesu duchovního obrození »synů zatracení a nevědomosti«. Všímá si dále také Vojtěchových následovníků, kteří v jeho stopách i jaksi pod jeho mravní záštitou působili v Uhrách, a vytýká okázale jejich podíl na utvrzení a organizaci křesťanství v zemi. A tak první kapitoly legendy větší vyznívají v oslavu společného a mnohdy anonymního úsilí oněch misionářů »kanovníků i mnichů z jiných zemí«, z nichž někteří milující život aktivní vynikli v službách církve a nové své vlasti. Jejich vzdělání učinilo je prostředníky mezi probouzejícími se národy

a Západem. Legenda vzpomíná s pochvalou »otce Astrika s jeho žáky«, který je skutečně vzorem takového apoštola, hierarchy a diplomata v jedné osobě. Astrik ovšem není nikdo jiný, než Radla-Anastasius, druh Vojtěchův, někdy opat břevnovský, pak arcibiskup ostráhomský a organisátor církve uherské. Teprve, když náležitě vyzdvihl tuto prehistorii christianisace Uher a její souvislosti, začíná si legendista soustavněji všimati osoby a činnosti sv. Štěpána, jenž jest podle něho mocným spolupracovníkem cizích misionářů a pokračovatelem v jejich podnikání.

Těchto pozoruhodných perspektiv, jimiž vyniká legenda větší nad ostatní legendy uherské, není ani v sepsání *Maurově*. Rozdíl spočívá více v látce samé. Předmětem naší legendy není pathetická oslava křesťanského »života aktivního« a skutků velikého krále-světce, nýbrž prosté vypravování o dvou mniších, kteří ve svém polopohanském okolí hledali spíše než příležitost k pastorační asketický »život poustevničí za příčinou kontemplace«. Církev v nich právem vidí živý příklad křesťanského umrtvování, a není divu, že zapsala oba velmi brzo do svého katalogu svatých, jakmile lid, mezi nímž žili, počal je vzývati jako své orodovníky a patrony. Dějepisce však upoutá v prostém hagiografickém textu *Maurově* několik údajů a náznaků, povahy čistě historické, které by mohly — podaří-li se jejich interpretace — rozptýliti poněkud temnoty, zahalující osudy země slovenské na rozhraní X. a XI. století. Proto také bylo psáno o naší legendě již několikrát. Než ani náš pokus o novou analýsu a hodnocení těch několika dat nemůže ještě býti posledním slovem. Uvidí se naopak, že se při bližším zkoumání vynoří nové a nové obtíže.¹

*

¹ Kriticky a důkladně rozebírají legendu *Maurovu* již *Bollandisté* v *Acta sanctorum julii...* a Joanne Bapt. *Sollerio*, Joanne *Pinio*, Guilielmo *Cupero*, Petro *Boschio*.... tomus IV. (Venetiis 1748), pag. 326—337, a podle jejich aparátu trnavští jesuité v *Acta sanctorum Ungariae*, ex Joannis Bollandi societatis Jesu, continuatorum eiusdem, aliorumque scriptorum operibus excerpta et prolegomenis ac notis illustrata, auditoribus oblata. Semestre II. (Tyrvnaiae 1745), pag. 54—64. — V novější době psali o ní: Heinrich *Marczali*, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Árpáden* (Berlin 1882), str. 36—37, značně povrchně. Pokrokem je práce R. Fr. *Kaindla*, *Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen* (Archiv für österreichische Geschichte, 91. Band, 1. Hälfte, Wien 1902, str. 53—56) a zvláště stat V. *Chaloupeckého*, Sv. Svorád (»Prúdy«, VI., 1922, str. 544—553), který cituje i drobné příspěvky slovenské (*Kompánka*, *Lombardiniho* a j.) a zabývá se legendou i ve výkladu o pramenech k dějinám slovenským ve svém *Starém Slovensku* (Bratislava 1923), str. 316 a srv. tamže str. 36. Pozoruhodné jest také pojednání Karla *Chytila*, *Zvorád či Sverad a Benedik, světci Slovenska* (Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění na rok 1926 a 1927, též separ. otisk v Praze 1928). Z ostatní literatury zaznamenávám ještě i jiné pokusy o výklad této legendy: Franko V. *Sasínek*, *Slovenský letopis pre historiu, topografiu, archaeologiu a ethnografiu*, roč. IV. (Uh. Skalica 1880), str. 2—7 (v čl. Sv. Zvorad a Benedik); *Horváth* Mihály. *A keresztyénység első százada Magyarországon* (Budapest 1881), str. 231 n.; *Balics* Lajos, *A római katolikus egyház története Magyarországon I.* (Budapest 1885), str. 216—217; *Erdélyi* László, *A pannonhalmi főapátság története I.* (Budapest 1902), str. 412—417; J. *Jungnitz*, *St. Zoerard und das Hospital in Ohlau* (Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, 51. Band, Breslau 1916, str. 57—67), jenž cituje i stat Aug. *Knoblicha*,

Život sv. Svorada a Benedikta podle sepsání Maurova. — Autorství Maurovo a jeho život. — Souvislost a chronologie událostí, o kterých legenda vypravuje. — Datování legendy.

Za krále Štěpána — tak se vypravuje v legendě — kdy »jméno boží a náboženství křesťanské« ještě jen velmi slabě »pučelo«, přicházeli ke králi »jako k otci« četní kněží a mniši, toužíce po tom, aby z jejich svatého obcování vzešla nová radost duchovní v zemi.

Mezi nimi byl zajisté také *Zoerardus* (t. j. *Svorad*), pocházející ze selského rodu, jako růže z trní, jenž z vnuknutí ducha svatého přišel do tohoto kraje »ze země Polanů«. Od opata Filipa, jehož klášter zasvěcený sv. Hyppolitovi ležel na Zoboru v Nitransku, přijal roucho mnišské a jako řeholník si zvolil jméno *Ondřej*. Když se takto stal mnichem, rozhodl se žíti po způsobu poustevnickém, nepřestávaje však býti členem cenobiálního sdružení na Zoboru. Zůstával nadále v poslušnosti svého opata i ve styku se svým klášterem, přiznává se k řeholi, jejíž asketické příkazy zostřoval dobrovolně po příkladu anachoretů dlouhotrvající samotou, kontemplací a umrtvováním těla.

Když *Svorad* přicházel do své osamělé poustevny, zachovával vždy půst, jenž ho posiloval v životě duchovním; třebas tělo klesalo únavou. Tři dny za sebou nejídal vůbec ničeho, zasvěcuje čas vzpomínce na Krista bohočlověka, který se postil čtyřicet dní za lid. Jakmile se však blížila doba čtyřicetidenního postu, tu *Svorad* podle příkladu řehole, pod kterou žil opat *Zozimas*, a v níž každý dostával na dobu čtyřicetidenního postu čtyřicetpět datlí, vzal i on od opata Filipa, od něhož přijal roucho řádové, čtyřicet ořechů a s touto stravou jsa spokojen, očekával s radostí den svatého Vzkříšení. Než *Svorad* po všechny tyto dny i v jiné dny, kdy mu pokrm nestačil k obcerstvení těla, a jeho duch se tím zatemňoval, neustával od práce kromě času vyměřeného modlitbě, a vzav sekyru, odcházel hlouběji do pustiny, aby mýtil les. Tam se mu zjevil

Berliner Bonifatiuskalender 1872, str. 155 n.; Tadeusz *Wojciechowski*, Szkice historyczne jedenastego wieku. Wydanie drugie... z wstępem Stanisława *Zakrzewskiego* (Warszawa 1925), str. 48—52 (v čl. Eremici reguły św. Romualda, czyli Benedyktyni włoscy w Polsce jedenastego wieku); Juraj *Hodál*, Z minulosti Slovenska. Rôzne historické rozpravy (Bratislava 1928), str. 41—66 (v čl. Dvaja slovenski pustovníci v XI. storočí); Týž, Kostol kniežata Privinu v Nitre 830—1930 (Nitra 1930), str. 27—29. — S hlediska filologického vykládá jméno *Zoerardus Melich János*, *Zoerardus* (Magyar nyelv, évf. 1934), str. 129—135.

Při spisování této stati byla mi z různých stran a velmi ochotně poskytnuta pomoc. Děkuji zvláště p. prof. dr. V. *Chaloupeckému*, jenž mne upozornil na potřebu nové edice legendy a sledoval účinně mou práci, a p. prof. dr. Vl. *Klecandovi*, který jevil o ni pozorný zájem. Posléze děkuji i všem ostatním, kteří mně byli rozličným způsobem nápomocni při obtížném shledávání pramenů i literatury, zvláště pp. *Msgrovi J. Šrobárovi*, sídelnímu kanovníkovi v Bratislavě, prof. dr. *D. Rapantovi*, doc. dr. K. *Dobrowolskému* v Krakově, doc. dr. Wł. *Bobkovi*, doc. dr. J. *Vilikovskému*, dr. K. *Kupkovi* v Paříži, dr. Jur. *Hodálovi*, dr. Alex. *Húščavovi* a *P. Vsev. Gajdošovi O. F. M.*

kdysi, když ležel takřka mrtev, schvácen námahou z tělesné práce a klesaje postem i na duchu, mládenec překrásný na pohled jako anděl, který ho naložil na vozík a odvezl do poustevny. Když se pak rozptýlily mrákoty, do nichž upadl, a poznal, co s ním milosrdenství boží vykonalo, vypravoval to svému žáku *Benediktovi*, jenž s ním pobýval v poustevně, zapřisahávaje ho, aby před jeho smrtí o tom nikomu nemluvil.

Po denní práci zařizoval si Svorad svůj noční odpočinek tak, že spíše mohl slouti trýzněním, než osvěžením. Otesaný dubový špalek ohradil plotem, do něhož se všech stran natloukl ostny tak, aby, sedávaje na špalku jako na sedadle, když by se jeho tělo unavené spánkem naklonilo na kteroukoli stranu, ihned se probudil těžce zraněn ostrým bodců. Ale nad to kolem hlavy kladl si obruč, nahoře zavěšenou, vyrobenou ze dřeva a podobnou koruně, na kterou se čtyř stran pověsil čtyři kameny, aby byl okamžitě kamenem udeřen, kdyžby hlava pohřížená ve spánek kamkoliv klesala.

To byl způsob Svoradovy askese denní i noční. Podiv, který vzbuzoval, zračí se také v naší legendě. Než teprve po smrti Svoradově se ukázalo, že znal a podstupoval od dlouhé doby zvláštní druh sebeumrtvování, který zastínil vše, co se vidělo u něho za živa. Když se totiž blížil konec jeho života, nařídil těm, kteří kolem něho byli, aby ho nevysvlékali z roucha, dokud nepřijde opat Filip, pro nějž poslal. Opat přišel, ale Svorad byl již mrtev. A tu se při umývání těla poustevníkovy zjistilo podle uzlu pod pupkem, že nosil od dlouhé doby kolem pasu měděný řetěz, který se mu zaryl do těla tak velice, že zevně byl již potažen koží a vnitřní maso obracel v hnilobu; když tahali řetěz z těla, bylo slyšeti zvuk temně chrastících kostí. Polovici tohoto řetězu vyžádal si skladatel legendy od opata Filipa a uchovával ji dlouho. Teprve v době, kdy spisoval život Svoradův, daroval ji vévodovi Geizovi, nemoha odolati jeho ustavičným prosbám.

Pověst poustevníkovy se rozšířila mezi lidem a hned po své smrti byl uctíván jako svatý a vzýván v těžkých chvílích života. Dály se také zázraky v jeho jméně. Spisovatel legendy vypravuje o dvou, které se zběhly v Nitransku. Lesnatý kraj kolem poustevny obývaly přčetné tlupy zbojníků. Stalo se pak jednou, že v rozbroji, který mezi nimi vznikl, zranili těžce jednoho z nich a nechtějíce ho zanechat v lese, odnesli ho do poustevny někdy Svoradovy, jehož pověst byla známa v širém okolí. Ale na cestě jim zbojník zemřel, a když ho chtěli v cele poustevníkově pochovati, tu se náhle mrtvý pozvedl a volal na své druhy v hrůze prchající, aby se nebáli, že ho svatý Svorad ze smrti vzkřísil k životu. A na jejich prosby, aby s nimi odešel, odpověděl, že nikdy z té celly neodejde, nýbrž že zůstane zde navždy a bude sloužiti Bohu a sv. Svoradovi. Druhý zázrak se udál také v tomto kraji. V městě Nitře byl nějaký odsouzený zločinec pověšen, který však potom odvázaný přiběhl k opatu Filipovi a vyprávěl, jak skrze zásluhy blahoslaveného muže Ondřeje, jehož jméno stále vzýval, byl vysvobozen. Neboť když byl již zvedán na šibenici, tu ho svatý Ondřej svýma

rukama držel, a když se ti, co ho věšeli, vrátili domů, domnívajíce se, že je mrtev, tentýž svatý muž ho vlastní rukou odvázal a dovolil mu odejítí.

Tolik asi vypravuje legenda o Svoradovi a všímá si při tom i života sv. Benedikta, kterýž byl, jak se zdá, také mnichem na Zoboru a oblíbiv si brzo způsob askese Svoradovy, stal se jeho žákem a druhem. Po smrti Svoradově pobýval ještě tři leta v poustevně následuje přísně života svého mistra. Než lupiči v domnění, že má u sebe peníze, ho uškrtili a hodili do řeky Váhu. Na tělo Benediktovo, které bylo po celý rok hledáno marně, upozornil orel sedající na břehu Váhu. Na tom místě bylo nalezeno, neporušené, jakoby právě zemřel. Pochován pak byl v nitranské basilice sv. Emerama, kde také odpočíval jeho učitel a duchovní otec Svorad. To jest podstatný obsah legendy o světcích Slovenska; jejím dějištěm je Nitransko, historická půda starého Slovenska.

»Je to nejstarší uherská legenda vůbec. Je krátká a prostinká, naivní a chudá. Ale z každé její stránky mluví k nám doba, kdy vznikla, jedenácté století.«² Autorem legendy o sv. Svoradovi-Zoerardovi a Benediktovi jest *Maurus*, biskup pětikostelský. Hlásí se sám k svému sepsání a z legendy je patrné, že byl značně mladším vrstevníkem obou světců. Svorada viděl ve svém mládí jako »puer scolasticus« a s Benediktem, žákem a druhem Svoradovým, se stýkal později jako mnich v klášteře sv. Martina na Pannonské hoře. Benedikt mu vypravoval o veliké askesi Svoradově. Druhým jeho zpravodajem byl představený obou, Svorada i Benedikta, Filip, opat kláštera sv. Hyppolita na Zoboru u Nitry. Ten se často podle svého zvyku rozhovořil před Maurem, tehdy již opatem na hoře Pannonské, o posledních letech života Benediktova a také o zázracích, které se v Nitransku udály po smrti obou světců. Maurus tedy líčí události, o nichž slyšel od lidí, kteří je zažili a pravdu o nich říci mohli. Nezapomíná zdůrazniti, že píše jen z doslechu.

Podle toho rozděluje i látku svého vypravování: rozlišuje přesně, co slyšel od Benedikta, od toho, co mu pověděl opat Filip. Referuje stručně a věcně. Jsou to spíše prosté záznamy, než legenda v pravém slova smyslu, a kromě dvou zázraků a krátké pasáže rýmované prosy, kde se v obecných obratech oslavují asketické ctnosti Svoradovy, není v ní stopy, ani obsahově ani formálně, po legendární tradici, nebo pathosu. Maurova legenda zdá se býti obrazem jeho osobnosti: možno-li totiž věriti poněkud pozdější legendě o sv. Emerichu, vyznačoval se Maurus prostotou, zdrženlivostí a pokorou, kterýmiž vlastnostmi se tak zalíbil sv. Štěpánu, že ho r. 1036 učinil biskupem v Pětikostelí.

Události, o kterých vypravuje legenda Maurova se vztahem k životu a smrti obou světců na Slovensku, se zběhly zcela bezpečně za vlády sv. Štěpána (997—1038), a to do roku 1036, kdy se stal Maurus biskupem v Pětikostelí.³

² Chaloupecký, »Sv. Svorád«, I. c., 544.

³ Adnotationes chronologicae, ed. M. Florianus, Historiae hungaricae fontes domestici III. (Quinque — Ecclesiis), pag. 208: MXXXVI. Maurus episcopus est effectus.

Do toho roku byl Maurus opatem na hoře Pannonské.⁴ Již jako opat slyšel vypravovati o smrti Benediktově i o zázracích po smrti Svoradově. Poněvadž nevíme, kdy se Maurus stal opatem, nemůžeme uvést přesnější chronologii do těchto událostí, ač souvislost jejich jest jasná.⁵ Dokud ještě opatem nebyl, tedy jako prostý mnich, stýkal se s Benediktem, když tento žák Svoradův přicházel často se Zoboru na Pannonskou horu a líčil mu způsoby umrtvování Svorada, tehdy ještě žijícího. Tři roky před jeho smrtí, kdy nedocházel k nim se Zoboru, Maurus s ním nemluvil a sám na Zoboru asi nikdy nebyl. Svorada, »dobrého muže«, viděl Maurus jen jednou, jako »puer scolasticus«. Bylo to asi na Pannonské hoře, kam snad zavítal Svorad po svém příchodu ze »země Polanů« do Uher, když Maurus byl ještě novicem,⁶ to jest, připravoval se v klášterní škole ke vstupu do řádu — někdy na počátku vlády sv. Štěpána, kdy náboženství křesťanské v Pannonii teprve »klíčilo«.

Z legendy samé vysvítá, kdy byla napsána. Sv. Štěpán sluje v legendě »christianissimu«, nebyl tedy ještě »sanctus« nebo »beatus«, jímž se stal r. 1083.⁷ Maurus ji píše jako biskup, tedy po r. 1036. Blíže lze určití dobu vzniku legendy, všimneme-li si, že skladatel nazývá Gejzu »dux christianissimu«. V úředě vévodský, jímž bylo Nitransko, uvázal se Gejza kolem r. 1064, kdy nastoupil na trůn král Šalamoun. R. 1075 byl korunován Gejza králem. Byla tedy legenda napsána v letech 1064—1075, a je-li správný údaj, že Maurus zemřel kolem r. 1070, byl by interval 1064—1070 dobou jejího vzniku.⁸

⁴ Že tam byl opatem, jest jasné z vět legendy: Ad nostrum ergo monasterium in honorem beati pontificis Martini consecratum... Philippus abbas michi iam abbati constituto enarrare consuevit.

⁵ Sv. Emerich při návštěvě kláštera na Pannonské hoře dal »bratru Maurovi« sedm polibků na důkaz jeho čistoty a zdrženlivosti (*Florianus*, l. c. I. 131—133). Za nedlouho potom (v souvislosti s touto příhodou) povýšil Štěpán Maura na biskupský stolec v Pětikostelí. Emerich zemřel r. 1031, l. c. 26, 128. Právě-li legendista »paulo post«, zná-li pouze bratra Maura (frater Maurus) a nezmiňuje-li se o zvolení Maurově opatem, bylo by snad možno souditi, že Maurus byl ještě nedlouho před r. 1031 prostým bratrem, že doba jeho vlády opatské nebyla příliš dlouhá (do r. 1036) a že její počátek bylo by lze klásti kolem r. 1031. O Maurovi kromě legendy o sv. Emerichu, l. c., I. 129—139, zmiňuje se ve svých sermonech Fr. *Pelbart*, l. c. 139—143 (podle řečené legendy), obě legendy o sv. Gerardovi: *Vita s. Gerardi, Moresanae ecclesiae episcopi* (Stephanus Lad. *Endlicher*, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*, Sangalli 1849, pag. 210—211), jejichž chronologie je však neurčitá a širší redakce má mnoho doplňků ze XIII. a XIV. stol. (Maurus vystupuje zde jako biskup ve spojení s opatem Astrikem). O ceně legendy srv. *Kaindl*, l. c. 20, a *Chaloupecký*, l. c. 545. Konečně jmenuje se Maurus v listině palatina Radó z r. 1057, která je však považována za padělek, srv. *Marczali*, l. c. 36; *Kaindl*, l. c. 55. *Szentpétery* Imre, *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke* I. (Budapest 1923), str. 7, č. 14. Více se o životě Maurově neví. Je pravděpodobné, že maďarsky uměl, jak chce *Melich*, l. c. 135, ale nic nesvědčí tomu, že byl Maďarem.

⁶ »Puer scolasticus« je výraz značně neurčitý a nekryje se nutně s českým »chlapec školní«; časovou hranicí pojmu »puer« je nesnadno vymeziti, sahá někdy do 20. i 30. roku, srv. *Florianus*, l. c. I., str. 170—172, a Adolf *Hofmeister*, *Puer, iuvenis, senex* (ve sbor. Alb. Brackmann, *Papsttum und Kaisertum* (München 1926), str. 289 n., 316). V našem případě jest snad nejsprávnější chápati to jako dobu přípravy, než se kdo mohl státi řeholníkem-knězem, tedy novic (mladík, mladý muž).

⁷ *Endlicher*, l. c. 56, srv. *Hodál*, *Kostol*, str. 46—47.

⁸ K datování srv. *Kaindl*, l. c. 54, který se spokojuje s tvrzením, že byla napsána před r. 1075

Pokus o bližší určení příchodu Svoradova do Uher konfrontací údajů legendy Maurovy a »legendy větší«. — Důležitost této otázky pro dějiny Nitranská. — Pouhou interpretací textů obou legend ji nelze řešiti.

Než podáme rozbor legendy, dotkneme se ještě několika otázek, které ostatně s předmětem úzce souvisí, ale na něž text sám nedává jasné odpovědi. V legendě se praví neurčitě, že za vlády nejkřesťanštějšího krále Štěpána, kdy v Pannonii náboženství jen hrubě »klíčilo« a kdy se shromažďovali kolem krále mnozí misionáři z cizích zemí, přišel také »do tohoto kraje ze země Polanů« jakýsi Zoerardus a přijal roucho mnišské od zoborského opata Filipa.⁹ Stanoviti, kdy Svorad do Uher (Pannonie) přišel, mělo by značnou důležitost pro objasnění další otázky, co máme rozuměti slovem Pannonie: zda je ono »hanc in patriam« uherský stát i s Nitranskem, jak by se na první pohled zdálo, praví-li Maurus, že Svorad do této země přišel a přijal roucho od Filipa, opata kláštera v Nitransku. Má-li pak Maurus na mysli svým neurčitým datováním skutečně první léta vlády Štěpánovy (od r. 997), pak již v této době bylo Nitransko součástí Uher, o čemž maďarští historikové nepochybují. Byl by snad možný i jiný výklad tohoto místa legendy, přijímáme-li, že běží skutečně o samý počátek vlády Štěpánovy, tak totiž, že Svorad přišel do staré Pannonie, kdež v klášteře na hoře Pannonské ho spatřil Maurus, »puer scolasticus«, a že za nedlouho potom, když Nitransko bylo připojeno k státu Štěpánovu, vstoupil do kláštera na Zoboru za opata Filipa.¹⁰

Obojímu výkladu prostá dikce Maurova neodporuje. Také svatoštěpánská legenda větší naznačuje, že Svorad přišel do Uher v samých počátcích éry Štěpánovy, takřka současně s opatem Astrikem a jeho družinou. Mluví shodně s Maurem o »mnohých opatech a mniších z cizích zemí«, kterými se obtočil mladý panovník, když zamýšlel svésti rozhodující bitvu s pohanstvím. Mezi těmi apoštoly jmenuje na prvním místě »otce Astrika s jeho žáky« a zmíniv se

a Chaloupecký, l. c. 545, jenž vymezuje dobu vzniku na 1064—1070; podle něho Hodál, l. c. 27. — Bruselský rukopis legendy Maurovy (A) nazývá Maura svatým — beatus — v incipitu i explicitu. Není-li to mýlka se sv. Maurem opatem, jehož životopis ve středověku velmi rozšířený napsal Faustus a jehož svátek se světí 15. ledna, pak se již koncem XV. stol. ujímá představa, neznámo pokud oprávněná kanonicky, že biskup pětikostelský Maurus byl svatým. Zdá se však, že právě na základě této tradice, jejíž stopy nalazáme v inc. a expl. rkpu bruselského, a značně odlehle od původního zřídla, píše-li tentýž rkp. »Quinqueecclesiastensis«, také někteří hagiologové novější pokládali Maura, bisk. pětikostel., za svatého ke dni 4. prosince; srv. o tom Acta sanctorum, l. c. 331, a Appendix k trnavským Acta sanctorum Ungariae, semestre II. (pag. 88—89), kde je dokonce pokus o jakési »actus« sv. Maura (De b. Mauro, episcopo ordinis s. Benedicti) na základě dat jeho legendy o sv. Svoradovi a Benediktovi a legendy o sv. Emerichovi.

⁹ Tempore, quo sub christianissimi Stephani regis nutu nomen et religio deitatis in Pannonia rudis adhuc pullulabat... multi ex terris aliis canonici et monachi... confluebant... Inter quos quidam... nomine Zoerardus hanc in patriam de terra Poloniensium advenit at a Philippo abbate, cuius monasterium Zobor nominatum in nitriensi territorio... situm erat... habitu accepto...

¹⁰ Srv. Chaloupecký, Staré Slovensko, str. 36, pozn. 36.

stručně o jejich posláních (později vypravuje o tom obšírněji), hned dokládá, že — za nimi, jaksi současně, jistě však dříve, než se stal Astrik opatem »montis ferri« a arcibiskupem ostráhomským, o čemž mluví později — přišli i jiní dva — venerunt et alii duo — Zoerardus (zná ho jen pod klášterním jménem Ondřej, čehož se také Maurus dotýká) a Benedikt.¹¹ Praví »jiní dva« na rozdíl od skupiny Astrikovy, proto, že jednak přišli z Polska — de terra Poliensi — odkud nepřišel Astrik, a jednak že se rozhodli pro život poustevnický, zase na rozdíl od Astrika a jeho žáků, kteří byli předurčeni k životu činnému.¹² Vystihujeme-li dobře situaci, jak jí rozuměl spisovatel legendy, a vystihuje-li on sám skutečnost správně, pak byl by příchod Svoradův z Polska v časové souvislosti s příchodem české kolonie Astrikovy, a je-li tomu tak, potom měl by do sebe i jistou váhu dohad, že neběží o pouhou náhodu v této nápadné koincidenci, a že v rozhodnutí Svoradově bylo by možno tušiti reflex plánovité akce Vojtěchovy, dirigujícího družinu Astrikovu do Uher, i když předpokládaný vztah mezi Svoradem a českými misionáři nelze blíže definovati. Něco podobného tanulo asi na mysli pozdnímu letopisci polskému Dluhošovi, když na základě nějakého domácího podání a legendy Hartvíkovy kombinoval, že Svorad a Benedikt se stali řeholníky v klášteře »Montis ferrei« pod opatem Astrikem.¹³

Než proti koncepci legendy větší (vypravování Dluhošovo uvádíme spíše jen pro zajímavost) vynořují se závažné námitky, které problém neutralisují. Skladatel legendy píše až na konci XI. století. Je pochybné, měl-li o Svoradovi jiných zpráv, než které našel v legendě Maurově. Neměl-li jiných informací, potom ani svému jedinému pramenu neporozuměl. Praví, že z Polska přišli Ondřej a Benedikt, ale Maurus vypravuje zcela jasně, že z Polska přišel Svorad, kterýž, přijav roucho řeholnické, jmenoval se Ondřej. Benedikta nazývá žákem Svoradovým, jenž s mistrem pobýval na Zoboru a po jeho smrti poustevničil

¹¹ Inde multi presbyteri et clerici instinctu spiritus paracliti compuncti relictis sedibus propriis elegerunt peregrinari. Abbates et monachi nichil proprium habere cupientes, sed sub tam religiosissimi principis patrocinio regulariter vivere desideraverunt. Inter quos vite religiosus Ascricus pater cum suis discipulis advenit... Venerunt et alii duo de terra poliensi heremiticam vitam causa contemplationis eligentes, quorum unus Andreas nomine... alter Benedictus... *Legenda maior*, ed. *Florianus*, l. c. I., 16; doslova přejímá legenda Hartvíkova, *Florianus*, l. c. 42. Passus tento je podle *Kaindla* (*Studien*, l. c. 55) dokladem, že skladatel legendy větší znal legendu Maurovu, a že tedy psal po něm, koncem XI. století; srv. i *Chaloupecký*, *Staré Slovensko*, str. 317.

¹² Výklad R. Fr. *Kaindla*, *Beiträge zur älteren ungarischen Geschichte* (Wien 1893), str. 68, pozn. 10., který z tohoto místa legendy větší vyvozuje, že Astrik přišel z Polska, je ovšem nesprávný.

¹³ ...ex Polonia egressi intraverunt Pannoniam, et in coenobio Sancti Benedicti ad radicem Montis ferrei, sub abbate Asterico militantes, Swiradus, qui et Zorardus, confessionis decus asperitate vitae promeruit; Benedictus sanguine fuso laureola martyrii coronatus. Joannis *Dlugossii* seu *Longini*... *Historiae Polonicae*... Tom. I. (Cracoviae 1873), pag. 158 (a. d. 999). K tomu srv. formulaci legendy větší: ...quorum unus Andreas nomine per confessionis meritum angelicis choris est associatus... alter Benedictus pro Christo sanguine fuso mirabiliter laureatus. *Florianus*, l. c. I., pag. 16. O Astrikovi a otázkách k němu se vízících (o jeho domnělém příchodu z Polska do Uher) srv. *Chaloupecký*, *Radla-Anastasius*, druh *Vojtěchův*, organizátor uherské církve, v »Bratislavě« I., 1927, str. 212 n.

po jeho příkladě. Avšak Maurus se ani slovem nezmiňuje, že Benedikt pocházel také z Polska, ačkoliv o něm mluví dosti často a znal ho osobně. Právě mlčení v této věci zdá se mi býti důkazem, že subjektivní samozřejmost o domácím původu Benediktovu nevzbudila v autorovi pochyb, že by čtenář mohl tápati v nejistotách. Ale právě to těsné spojení Svoradovo s Benediktem, mistra s žákem, jak o tom vypravuje Maurus, uvedlo v omyl méně pozorného skladatele legendy větší, který učinil pak z Benedikta také krajana Svoradova, z Polska s ním společně přicházejícího. Tato námitka je vážná; Maura musíme pokládati za svědka autoritativnějšího, než spisovatele z konce XI. století, i kdyby měl za předlohu pramen jiný, na Maurovi nezávislý, neboť Maurus byl mladším vrstevníkem obou světců, a způsob jeho podání, jak jsme jej nahoře charakterisovali, dosvědčuje hodnověrnost, pokud je v historickém spisování vůbec možná. Neměl-li však o Svoradovi a Benediktovi jiných zpráv kromě legendy Maurovy, potom jeho datování příchodu Svoradova do Uher je pochybené. Přišel-li současně s Astrikem, pak to bylo kolem r. 995, tedy ještě za vévody Gejzy,¹⁴ ale tomu jasně odporuje tvrzení Maurovo, že se tak stalo za krále Štěpána. Není-li zde současnosti v příchodu Svoradově a Astrikově do Uher, jak jsme se ji nahoře pokoušeli vyčísti z textu legendy větší, potom celá tato zpráva legendy pro chronologii traktované události je bez užitku. Ostatně časová posloupnost je v legendě leckdy nejistá a vyskytují se v ní i věcné rozpory velmi závažné (založení kláštera »montis ferri« a kláštera na hoře Pannonské, úloha Astrikova a j.); možno tedy důvodně položit otázku, zda i zařazení příchodu Svoradova jako současného s příchodem české kolonie lze přijímati s důvěrou? Shrňme-li vše v jednu větu, je viděti, že záleží velice na tom, zda měl spisovatel legendy větší za předlohu pramen nezávislý na Maurovi, abychom jeho časovému zařazení události mohli přiřknouti jistý stupeň pravděpodobnosti. Je možné, že při skládání své legendy měl po ruce nějaké starší sepsání, ale nelze prokázati, že čerpal z něho i pro exkurs o Svoradovi a Benediktovi. Naopak je pravděpodobnější, že užívá zde legendy Maurovy svým způsobem, i když by bylo možno připustiti, že stylisuje pod vlivem nějakého podání, ještě živého, neboť sám svědkem doby, o níž běží, býti nemohl. Ale i potom zůstává písemně fixované svědectvo Maurovo pro nás rozhodujícím a doplňovati je, nebo interpretovati údaje legendy větší s dobrým svědomím nemůžeme.

Genetický poměr onoho místa legendy větší o Svoradovi k jeho předloze je snad takový: Maurus v podstatě praví, že Svorad, původem z Polska, byl jedním z oněch četných kanovníků a mnichů, kteří přicházeli z cizích zemí ke dvoru krále Štěpána v té době, kdy víra křesťanská v Uhřích jen slabě pučela. Mluví tedy povšechně a zřetel následnosti je mu cizí. Z perspektivy — píše o tom, jako o věci dávno minulé — splývají mu události, které se jistě současně nezběhly. Zmiňuje se o mnohých kanovnících a mniších — skladatel legendy

¹⁴ Chloupecký, I. c., 227, kde výklad o datování příchodu Astrikova do Uher.

větší to opakuje a hned konkrétně se dotýká misse Astrikovy a jeho žáků, jistě právem co do věci, neboť význam činnosti Astrikovy v organizaci církve uherské je nesporný; klade-li však Maurus příchod cizích kanovníků do počátku vlády Štěpánovy, proti čemuž nelze, nazíráme-li na věc s jeho hlediska, ničeho namítati, je otázka, činí-li totéž spisovatel legendy větší s družinou Astrikovou, zda vystihuje skutečnost správně. Maurus tvrdí, že mezi těmi kanovníky a mnichy — inter quos — přišel také z Polska Svorad, podle legendy větší »mezi nimi« přišel Astrik s žáky a přišli i dva jiní z polské země — Ondřej a Benedikt. Jestliže tedy na rozdíl od Maurovy generalisace, klade legenda větší vedle sebe Astrika a Svorada (s Benediktem), a připojuje-li jaksi Svorada ke skupině Astrikově, je to značně libovolné vzhledem k předloze, nebo snad je to jen omyl, ale omyl správným směrem. I když její chronologie je neurčitá a nezodůvodněná, dotýká se zde legenda větší vztahů a souvislostí, které nejsou bez důležitosti a jimž věnujeme následující řádky.

IV.

Reformní snahy církevní v Itálii ke konci X. století. — Sv. Romuald a jeho oprava řehole benediktinské. — Benediktini vlašští. — Kult sv. Vojtěcha v Pereu. — Příklad Vojtěchův v misi Benediktově a Janově do Polska. — Mučednictví »pěti bratří« v Polsku. — Sv. Svorad a benediktini vlašští. — Jeho příchod do Uher.

V druhé polovině X. století vzniká v Itálii mezi klérem toužícím po opravách hnutí analogické s reformou clunyackou vnitřním obsahem, ale rozdílné výrazem i taktikou. Společným cílem bylo odstranění simonie a jiných zlořádů, které se z okolí kurie římské šířily povážlivě mezi kněžstvem světským i řádovým, a vysvobození církve z područí moci světské. Zatím co koncepcí opravy clunyacké, rozvržené na etapy a promyšlené i politicky, byla celocírkevní, hnutí vycházející z klášterů italských mělo povahu spíše demonstrativní a bylo dílem jednotlivců, neschopných plánovité akce. Rys individualismu v italské opravě kontrastoval s vypočítavým úsilím velikého kolektiva francouzských klášterů benediktinských; konkrétně řečeno: reformní vření italské vydalo řadu vynikajících asketů, poustevníků a misionářů, jejichž příliš skvělý příklad byl těžko následovatelný všem křesťanům. Byla to oslňující světla, která brzo zapadla. Naproti tomu reformní tendence, které vznikly v Cluny, propagovali opatrní a prozíraví preláti, u nichž život meditativní i činný byl v rovnováze — méně oslňující, kteří však rozuměli tomu, co chtěli. Svědectvím toho jest fakt, že po dlouhé době nehluché přípravy našli v železné vůli Řehoře VII. nástroj, který dopomohl jejich ideím k vítězství v celém křesťanstvu. Tichý nesouhlas Petra Damianiho, reformátora italského a spolupojovníka Humbertova a Hildebrandova, s rubem myšlenek clunyackých

pozdnějšího stadia, kdy jejich politicky mocenské zabarvení bylo každému zřejmé, ilustruje nejlépe napjatý poměr mezi italským směrem reformním a clunyactvím vlastním. Byla to oposice »asketů a poustevníků« proti politicky orientovaným prelátům, která se projevila velmi brzo.

Mezi tyto poustevníky, rivalisující s clunyactvím a stranící se světa a jeho hodnot, patřil také sv. Romuald se svými žáky.¹⁵ Byl benediktínem, ale ani příkladný život cenobiální nepokládal za dostatečný k vlastní spáse. A ani nevěřil, že by odtud mohl vyjít popud k reformě církve. V jeho myšlenkách se zračí úzkosti chiliasmu; blížil se již konec tisíciletí a tak málo se stalo pro nápravu křesťanů. Byl přesvědčen, že se neprávem opustil způsob života starých poustevníků, misionářů a mučedníků. Ovšem natolik jasně viděl, že nelze nedbati předchozího vývoje řeholnictví pospolitého a jeho zkušeností. Pojal myšlenku vytvořit nový druh mnišství, v němž by se pojil k větší dokonalosti život cenobiální a eremitický. Prakticky prováděl to tak, že nedaleko při klášterích benediktinských, kde žili mniši podle regule předepsané, zakládal poustevny, kde by se časem cvičili ve větší askesi všeho druhu, než doporučovala řehole sv. Benedikta, jako anachoreti dávných dob, zůstávající však při tom pod správou a mocí opata svého kláštera. Toto spojení života pospolitého a poustevnického, řehole benediktinské a vypjaté askese bylo nové a charakteristické pro vlašské benediktiny, to jest pro ony benediktiny, kteří šli ve stopách sv. Romualda. Nemělo však delšího trvání. Romuald předpisoval tuhou askesi, a horlivost jednotlivců ještě přepínala. Umrťvování a hrubé práce všeho druhu hubily nečetné adepty vysoké askese, kteří předčasně umírali v pověsti svatosti, nezanechávající dostatek žáků. Již kongregace kamaldolská, kterou r. 1012 založil také sv. Romuald, opouští původní jeho představu o přednosti života anachoretského. Než při svých počátcích vzbudilo hnutí vlašských benediktínů značný ohlas. Romuald zřídil u Ravenny poustevnu

¹⁵ Srv. Petra Damiani, Život sv. Romualda (cca 1040), výňatek u Aug. Bielowského, Monumenta Poloniae Historica, I. (Lwów 1864), str. 325—334; úplně S. Petri Damiani, Opera omnia (Migne, Patrologia latina, tom. 144 a 145) I., pag. 954 sequ.; Brunona Querfurtského Vita quinque fratrum (cca 1008), vyd. W. Kętrzyński, Monumenta Poloniae Historica VI. (Kraków 1893), pag. 388—428. Srv. též W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen I., str. 331 a Wojciechowski, l. c. 1 a n., kde na základě pramenů rozbor otázky o prvních žácích Romualdových, jež správně rozlišuje od pozdější kongregace kamaldolské (cituje Franz Neukirch, Das Leben des Petrus Damiani, Göttingen 1875, mně nepřístupný). O Romualdovi jsme odkázáni na Petra Damianiho a Brunona. Chybí naprosto literatura o tomto zajímavém zjevu, kromě citovaného místa u Wojciechowského a plytkého přehledu Maxe Heimbuchera, Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche I. (Paderborn 1907, 2. vyd.), str. 401 n. Velmi přiléhavou charakteristiku Romualdovu, na základě dobré znalosti pramenů, podává H. Bihlmeyer v M. Buchbergovu Kirchliches Handlexikon (Freiburg i. Br. 1912), str. 1817: »Ungeachtet eines gewissen unruhigen Wandertriebes und einer gewissen Härte und Herbheit in Charakter, Äußerem und Ascese, und obgleich ihm organisator. Talent und die Gabe milder Anpassungsfähigkeit an die Verhältnisse und ruhigen Zuwartens abging, übte doch seine weltflüchtige Aszetengestalt, sein feuriger, auf die höchsten relig. Ideale gerichteter Sinn auf die, welche mit ihm in Berührung kamen, eine mächtige Anziehungskraft aus.«

v Pereu a ke konci století X., vzdav se zanedlouho hodnosti opatské v klášteře Classis, kterou přijal pouze na naléhání císaře Otty III., pobýval zde často se svými žáky. S Benediktem, mnichem na Monte Casinu, s Brunonem, někdy opatem magdeburským, pak (r. 998) professem kláštera na Aventině, a s jinými.

V červnu r. 1000 přišel od hrobu sv. Vojtěcha do Itálie Otto III. a následujícího roku se uchýlil do Classis a odtud navštívil poustevnu v Pereu, kde se po celý čtyřicetidenní půst modlil, kál a cvičil v umrtvování s Romualdem a jeho žáky. Pobytem císaře, tonoucího v vzpomínkách na sv. Vojtěcha, vyvrcholil v Pereu kult českého biskupa. Romuald znal ho snad osobně, příbuzenství ideové mezi nimi bylo ostatně nepochybné. Sv. Vojtěch svým cítěním a nazíráním patří k vlašské levici reformního hnutí doby. Na Aventině, odkud přicházel Bruno, jeho pozdější životopisec, žili pod dojmem mučednické smrti svého někdejšího převora a pověst Vojtěcha, jako ideálního vzoru misionáře, se šířila po Itálii. Skoro současně začíná psáti jeho život opat Canaparius. R. 999 přišel do Itálie Radim-Gaudentius, aby jednal jménem Boleslava Chrabrého o zřízení arcibiskupství v Hnězdně. Myšlenka tato vznikla již dříve, v památných rozhovorech mohučských Otty III. s Vojtěchem (r. 996), jenž jest ve značné míře původcem plánu církevní organizace Polska i Uher.¹⁶ Za podobným zajisté účelem církevně-politickým zdržoval se ve dnech velkého postu r. 1001 na dvoře císařově v Ravenně (a tedy i v Pereu) Radla-Anastasius, někdy opat kláštera břevnovského, druh sv. Vojtěcha, nyní ve službách Štěpána, panovníka uherského.¹⁷ Jistě vzbudil jeho pozornost nový způsob mnišství, které zde zavedl sv. Romuald a jeho příchod — podobně jako příchod Radimův — byl vítáný benediktínům, toužícím po zprávách ze života sv. mučedníka. Nejvíce však prospěl kultu vojtěšskému mezi vlašskými benediktíny sám císařský asketa, jenž založil v Pereu klášter na jeho počest a začal budovati nádherné oratorium. Opatem kláštera měl býti Benedikt. Ale Benedikt a Bruno, oba nej přednější žáci Romualdovi, byli oslněni pověstí o romanticky skvělém vzoru misionáře, jakým byl jim sv. Vojtěch, kterého ostatně ani osobně neznali, a rozhodli se po jeho příkladu hledati Krista »v krásném mučednictví« mezi pohany.¹⁸

Příležitost k tomu se jim naskytla neočekávaně brzo. V téže době totiž došla císaře žádost od Boleslava Chrabrého, aby mu poslal misionáře. Romuald to nechal na vůli svým žákům — přihlásili se tři: Benedikt, Jan a Bruno. Bruno však měl se nejdříve starati v Římě o licenci a pak teprve přijíti za nimi.¹⁹

Boleslav usadil je v diecési poznaňské, kdesi v »pěkném lese«, tam jim vy-

¹⁶ V. Chaloupecký, Slovenské dioecese a tak řečená apoštolská práva (»Bratislava« II., 1928), separ. str. 7.

¹⁷ Monumenta Germaniae Historica, Diplomatum... II., str. 828, č. 396; srv. Chaloupecký, Radla-Anastasius, l. c. 219 a n.

¹⁸ Wojciechowski, l. c. str. 4—5.

¹⁹ Vita quinque fratrum, l. c. 397.

stavěl kostelík, malý klášter s poustevničkami a přikázal jim lidi k obsluze (také nějakého Kristýna). Brzy rozmnožili kolonii vlašskou dva polští bratři Izák a Matouš. Ale již r. 1003 v noci na 12. listopad byli všichni čtyři bratři i se sluhou Kristýnem vyvražděni domácími lidmi, návodem správce eremu, který se domníval, že mniši mají u sebe peníze.²⁰ Všimněme si však jedné podrobnosti v historii »pěti bratří«.

Petr *Damiani* vypravuje, že bratři Benedikt a Jan na cestě k Boleslavovi se zastavili v nějaké poustevně, kde s jeho podporou zůstali sedm let, učíce se »jazyku slovanskému«, aby mohli kázati, a naučili se mu dobře.²¹ Podle toho byli by odešli z Itálie nejpozději r. 996—997, neboť rok jejich smrti (1003) je pevný.²² Tomu však odporuje bezpečný fakt, že Benedikt je r. 1001 (4. dubna) ještě v Itálii (v Ravenně).²³ Všimněme si též, že Petr neříká výslovně, že ta poustevna, kde se učili slovansky, byla v Polsku, třebaže v ní pobývali s podporou Boleslavovou. O tom, že se učili slovanskému jazyku, píše také *Bruno*, ale nepraví, kde; ze souvislosti by vyplývalo, že to bylo v Polsku.²⁴

Podivnou zprávu má *Pulkava*, jenž v exkursu o životě sv. Vojtěcha píše také o pěti bratrech (zná jich, jako Kosmas, šest: Benedictus, Matheus, Johannes, Ysaac, Cristinus a Barnabas), že přišli z Říma s bratrem Radimovým sv. Vojtěchem a vedeni láskou k Radimovi, navštívili jej se svolením Anastasia, opata břevnovského, v Polsku, a že na jeho žádost, aby ho neopouštěli, uchýlili se do nějaké samoty. Později je usadil opat Prokop v poušti nedaleko Sázavy. A tak, končí *Pulkava*, z Břevnova přijalo křesťanství Polsko, Uhry a Prusy.²⁵ Vojtěch přivedl z Říma mnichy a usadil je pak v založeném klášteře břevnovském,²⁶ ale mezi nimi nebyli určitě Benedikt a Jan — podle *Pulkavy* přišlo docela všech šest z Říma. Časově se však údaj *Pulkavův* kryje s tvrzením *Petra Damianiho*. Radima mohli znáti z Itálie, když tam r. 999 přišel, a jejich cesta do Polska mohla vésti přes Břevnov — neví se, že by se tam nějaký čas pozdrželi — ale že odtud odešli se svolením opata Anastasia, jako by tam byl ještě opatem a jejich představeným, je kombinací z faktu, že Anastasius byl prvním opatem v Břevnově, jistě nesprávnou, co se týče příchodu pěti bratří *Pulkavových* z Itálie (ve skutečnosti jen Benedikta a Jana), neboť Anastasius v té době (r. 1001—1002) je na dvoře uherského krále²⁷ a opuštěním Čech r. 995

²⁰ Více o jejich pobytu v Polsku píše podle *Brunona* *Wojciechowski*, I. c. 5.

²¹ »Quorum unus Johannes, Benedictus alter vocabatur. Hi itaque ad Busclavum euntes, in heremo prius, eo sustentante manere coeperunt et ut praedicare postmodum possent, Sclavonicam linguam laboriose discere studuerunt. Septimo vero anno, cum iam loquelam terrae plene cognoscerent...« *Petrus Damiani*, I. c. 329.

²² Bezpečně stanovil *Wojciechowski*, I. c. 7.

²³ Cit. listina z r. 1001, *Monumenta Germaniae Historica*, *Diplonatum* II., č. 396.

²⁴ *Vita quinque fratrum*, I. c. 405, 409.

²⁵ *Fontes rerum Bohemicarum*, V. (Praha 1893), str. 29.

²⁶ Píše o tom posledně *Hóman Bálint*, *Magyar történet* I. (Budapest s. a.), str. 177 n., 182.

²⁷ *Chaloupecký*, *Radla-Anastasius*, I. c. 227.

pozbyl i jurisdikce opatské v Břevnově a snad i kontaktu s ním. Nelze však pochybovati, že oba bratři znali Anastasia z Ravenny, jak nahoře řečeno. Pulkava mluví o poušti v Polsku i o poušti nedaleko Sázavy, kde prý pobývali jmenovaní bratři pod opatem Prokopem. Poslední tvrzení ovšem neodpovídá skutečnosti, ale zdá se mi, že v celé této zprávě Pulkavově lze tušiti nějakou starou tradici břevnovskou, jejíž hlavní rysy, že Benedikt a Jan za příkladem sv. Vojtěcha odešli z Italie na misijní cestu do Polska, že se znali a byli ve styku s Radimem a snad i s Anastasiem, v ní postihujeme a mohly by dobře odpovídati skutečnému stavu. Že pobývali také na slovanské Sázavě za Prokopa, vzniklo snad kombinací z tradice, dochované Petrem Damianem i Brunonem, že se učili jazyku slovanskému, podle Petra, v nějaké poušti. Nezdá se mi také zcela nepravděpodobným, že se zdrželi též na čas v Břevnově, kde ještě nějaké vlašské mnichy (z první kolonie) musíme předpokládati. Zde se snad začali seznamovati s jazykem slovanským. K tomu by ukazovaly následující vývody. Do Polska z Italie odešli dva bratři Benedikt a Jan. To je bezpečné z vypravování Petra Damianiho a Brunona. V poustevně velkopolské přibyli k nim velmi brzo jiní dva bratři, rodem Poláci, Izák a Matouš — Kristýn, s nimi potom zabitý, byl sluha v klášteře. Ale Bruno²⁸ vzpomíná ještě jednoho bratra, jenž sub illorum (t. j. Benedikta a Jana) magisterio in heremo militavit, s nímž r. 1003 přišel Benedikt do Prahy, když se chtěl vydati za Brunonem do Říma. Zdrželi se v Praze nějakou dobu, ale Boleslav Chrabrý, který se tehdy zmocnil Prahy, nedovolil Benediktovi ubírat se dále do Italie pro nejistotu cest, neboť na českém území zuřila válka; »nezakázal« to však onomu bratru, průvodci Benediktovu, který tam skutečně odešel (Brunona však nenalezl), a než se vrátil, bylo »pět bratří« (t. j. i sluha Kristýn) vyvražděno. Tentýž bratr odešel z popudu Boleslavova ještě r. 1004 do Říma, aby uvědomil papeže, co se stalo v poustevně, a vyžádal si licence. Tak Bruno.²⁹ Potom tentýž bratr, zorganizovav a doplniv poustevnu novými žáky, stal se opatem, jak ukazuje Wojciechowski.³⁰ Jmenoval se — dovozuje tak zase Wojciechowski na základě zprávy Kosmovy³¹ (také Pulkava zná to jméno)³² — Barnabáš. Mezi bratry podle Brunona byli jen dva Poláci, již jmenovaní, a poněvadž Barnabáš z Italie nepřišel, soudím, že se připojil k Benediktovi a Janovi na jejich cestě k Boleslavovi, nejspíše snad v Čechách, v Břevnově, kde se patrně (podle tradice zachované Pulkavou) zdrželi nějaký čas, a že to byl jeden z oněch vlašských mnichů, které přivedl Vojtěch a usadil v Břevnově. Zdá se pravděpodobným, že mezi mučedníky polskými a Čechami (Břevnovem) nějaké relace byly a trvala snad i později paměť o tomto styku. Tím by bylo

²⁸ *Vita quinque fratrum*, l. c. 405—406, 407.

²⁹ Tamže str. 406 a *Wojciechowski*, l. c. 9 n.

³⁰ *Wojciechowski*, l. c. 10.

³¹ *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rer. germ. Nova series*, tomus II. (ed. B. Bretholz), pag. 68 sequ. ad an. 1004; *Wojciechowski*, l. c. 10.

³² Srv. nahoře pozn. 23.

možno vysvětliti, proč Břetislav uchvátil v Hnězdně s tělem sv. Vojtěcha i ostatky »pěti bratří«, které pak byly uloženy a uctívány na Sázavě.³³ Posledním faktem lze snad vyložit i z části kombinaci Pulkavovu, že také pobývali na Sázavě, pod opatem Prokopem, kde se »učili slovanskému jazyku«.

Vlašští benediktíni žili v eremu velkopolském podle zásad svého mistra sv. Romualda. Ve vypravování Kosmově, který měl snad za předlohu nějaký polský letopis, jak chce Wojciechowski,³⁴ a podle mého názoru kombinoval zprávu s živou tradicí, a v líčení Brunonově je patrné, jak tento způsob života pěti »mužů israelských« udivoval v krajích nedávno obrácených a vybízel k následování. Svorad přišel podle Maura z polské země. Jeho život i způsob askese je zřetelným ohlasem »nového mnišství« Romualdova, vlašských benediktínů. Byl benediktínem a poustevníkem. Třeba zdůrazniti, že nepřestal býti řeholníkem regule sv. Benedikta, jehož roucho přijal od opata kláštera zoborského, a že vždy zůstával pod správou a mocí svého opata. Nebyl tedy obyčejným anachoretou, jaké známe dávno před ním i po něm. A s touto řádovou obediencí spojoval — zase věrně v duchu benediktínů vlašských — čím dále častější pobyt v poustevně, vyplněný těžkou prací fysickou, pokáním (*contricio cordis*) a tuhou askesí (*corporis maceracio*), jejíž nezvyklou formu líčí sám Maurus s podivem. Vyvrchovala v době čtyřicetidenního postu. Tak se žilo v Pereu a v eremu velkopolském — stejně jako žáci Romualdovi, kteří takřka umírali z těchto útrap, i Svorad *quadam die premortuus iaceret . . .* Toto nové mnišství mohl poznati buď přímo u »pěti bratří«, nebo nepřímo. Erem velkopolský trval sice i po smrti bratří, ještě v době, kdy Petr Damiani psal o životě Romualdově (1040), ale není známo, jak se tam způsob řeholní později utvářel. Zdá se, že důsledná askese Svoradova je přímým odrazem živého vzoru, který mu byl vzorem absolutním, a je pravděpodobnější, že poznal život »pěti bratří« přímo z autopsie. Uvážíme-li dále, že vlastní kolonie Romualdova praktikovala zásady svého učitele v Polsku jen asi dva roky, od 1002—1003, pak někdy v tomto intervalu mohl se Svorad seznámiti s obsahem nové discipliny mnišské. V Uhrách se objeví jako dokonale zasvěcený do všech forem askese; jeho příchod podle toho, co nahoře řečeno, nelze datovati před termínem 1002—1003. Je-li tomu tak, nic nepřekáží dohadu, že v příchodu Svoradovu do Uher možno tušiti i jistou účast pěti bratří. Snad také v Uhrách měla vzniknouti poustevna jako v Pereu a ve velkopolské kolonii vlašských benediktínů. Ostatně také Romuald se svými žáky pomýšlel na výpravu do Uher. Chronologie toho je však nejistá. Podle Petra Damianiho se Romuald s částí misionářů vrátil již na hranicích a ostatní byli prý v Uhrách prodáni do otroctví.³⁵ Ale je to jen dohad bez pevnějšího základu, i když lze připustiti, že vlašští benediktíni mohli při svém záměru počítati na Anastasia,

³³ *Fontes rerum Bohemicarum*, II., p. 251.

³⁴ *Kosmas*, I. c. 68—69; *Wojciechowski*, I. c. 7.

³⁵ *Petrus Damiani*, I. c. 333.

který poznal nové mnišství v Pereu. Prameny o tom mlčí. Ostatně, je-li domněnání takové správné, byla to pouhá epizoda. Také v Polsku zaniklo hnutí vlašských benediktínů brzo a bez ohlasu. A Maurus, když píše o životě Svoradově a Benediktově, neví již o souvislostech a vykládá způsob postění Svoradova v době čtyřicetidenního postu příkladem řehole, pod níž žil opat Zozimas, zřejmě vlivem nějaké literární reminiscence. Již Bollandisté pochybovali právem o tvrzení Maurovu, neboť v životě i příkazech opata Zozimy, který našel Marii Egyptskou na poušti, nenalézá se ta forma absolvování čtyřicetidenního postu čtyřiceti pěti datlemi.³⁶ Ale i kdyby bylo možno tuto podobnost prokázat, bylo by nehistorické uzavírat z toho na závislost Svoradovu na starých anachoretech východních, které skutečně nebylo a býti nemohlo. Stejně nesprávným bylo by izolovati případ Svoradův, když jej lze uspokojivě vyložit jen ze souvislostí a současných tendencí doby, jak byly nahoře nastíněny.

V.

Jméno Svoradovo. — Zoerardus = Sverad. — Doklady z území českého, moravského, slezského a polského. — Slovenská forma. — Starý kult Svoradův v našich zemích a v Polsku. — Domnělý pobyt Svoradův v Polsku a ve Slezsku před příchodem do Uher.

Ostatně tím ještě nejsou vyjasněny všechny záhady, které se kupí kolem zjevu Svoradova. Přijali jsme tvrzení legendy, že přišel ze země Polanů. Není důvodu o něm pochybovati. Tím se ještě neříká, že byl Polákem (Slovánem). Běží zde především o původ a výklad jeho jména. To nás přivede i k počátkům kultu Svoradova v našich zemích. V mnichovském rukopise legendy, o němž se dále mluví, píše se jeho jméno *Zeorardus*. V uherském breviáři ze XIV. století se vyskytuje forma *Zourad*, ve všech ostatních rukopisech legendy pak *Zoerardus*. Chytil první vědecky dovozoval, že v tvaru *Zoerardus* se skrývá staré slovanské jméno.³⁷ Podle něho spřežka *Zoe* je bližší spřežce *Swe*; hláska *r* před *d* byla prý vsunuta na základě analogie se jmény románskými a německými, jako Gerard (světec toho jména současně žil v Uhrách), Eberhard a podobně. Mělo by se tedy psáti *Swerad*, jak slul Svorad původně slovansky. Chytil však píše důsledně *Zvorad*, kterýžto tvar je prý tradiční, populární.³⁸ K stejnému výsledku dospívá Melich János v důkladném a přesvědču-

³⁶ *Acta sanctorum*, I. c. 336.

³⁷ Chytil, *Zvorad* či *Swerad*, I. c. 15 n.

³⁸ Na Slovensku obvyklá forma jest však *Svorad*, která se zachovala i ve jméně osobním; srv. též Alojz Kolísek, *Sv. Svorad a Blahoslav* (Brno 1922), str. 4 n. Píšeme tedy i v této studii pravidlem *Svorad*, kterážto forma je dosud na Slovensku živá, místo správnějšího a původního *Sverad* (obecně západoslovenského), který tvar však dnes je mrtvý. Poláci píší *Świerad* (bližší pův. slovanskému) a Maďaři *Zoerard* (podle latinisovaného tvaru Maurova). Srv. i u *Anonyma* tvar *Zuardu* (*Florianus*, II. 28 n.).

jícím linguistickém rozboru slova *Zoerardus*.³⁹ Základem jeho jest slovanské (západoslovanské, nikoliv jen polské) jméno *Swerad*. Formu *Zeorardus* třeba zavrhnouti jako chybu cizího a vzdáleného písaře.⁴⁰ Melichovy vývody možno podepřít historickými doklady původního tvaru *Swerad*; na některé z nich upozornil již *Chytil*.⁴¹ Jméno *Swerad* se vyskytuje v Čechách v r. 1046, jak patrně z listiny *Břetislava I.*, již se darují kolegiálnímu kostelu v Boleslavi vesnice, lidé poddaní a cla v Čechách i na Moravě; uvádí se zde také *de Podliscin Swerad* — z Podlešína u Slaného.⁴² Listina je sice falsum, patřící do XII. století, falsum jen formální — v každém případě jest to však doklad pro jméno *Swerad* v XII. století. Právem vidí *Chytil* svědectví vysokého stáří tohoto jména u nás ve jméně místním *Sveráz* (v někdejším jihočeském Záchlumí, okres krumlovský), prastarého zboží kláštera strahovského. Tvar místní *Sveráz* ze *Swerad*, je starobylý, analogicky jako *Vitoraz* od *Vitorad* (z téhož konce Čech), nebo *Zderaz* od *Zderad*; v okrese horažďovickém pak *Svéradice* i *Svíradice*, ves.⁴³ Také ve Slezsku v XIII. stol. žil v kruzích kléru, nebo aspoň příznivců premonstrátského kláštera u sv. Vincence ve Vratislavi *Zverad* — podle nekrologia zmíněného kláštera z let 1180—1289, kde ke dni XI. kal. Cithionis martyris jsou zaznamenáni zesnulí: ... *Thomas prior, Zverad, Joh. sacerd. de Strelna*.⁴⁴ Jestliže se jméno *Swerad* vyskytuje v Čechách a ve Slezsku již cca XI.—XIII. století a jméno místní *Sveraz*, utvořené z osobního jména *Swerad*, z doby nesporně starší, není to ještě svědectvím o starém uctívání tohoto slovenského světce v našich krajích, nýbrž znamená to jen tolik, že appellativum *Swerad* v Čechách i ve Slezsku není cizí. Jest však důležité, že kult *Sveradův* lze skutečně doložit na Moravě, v diecesi olomoucké, pro konec XII. století kalendářem z horologia olomouckého.⁴⁵ V něm zajisté ke dni sv. Aleše žebráka (17. července) se vedle tohoto svatého čte i: *Quirici et Julithe mart., Sueradi heremite et mart.* Podle Friedla horologium olomucense dá se vročit do let 1136—1137, druhá ruka připisuje do nekrologia některá úmrtní data biskupů olomouckých až do r. 1201 a doplňování několika jmen světců písařem třetím přestává brzo po r. 1201. Také jméno *Sveradovo* jest připsáno dodatečně třetí rukou. Nic tedy neodporuje tvrzení, že se kult *Sveradův* ujímá na Moravě již koncem II. poloviny XII. století, když se počítala nutnost vepsati jeho svátek do kalendáře zmíněného horologia již těsně po r. 1201. Přípitek *mart.* ovšem neodpovídá skutečnosti, buď je to omyl (*Chytil* praví *superfluum*),

³⁹ *Melich*, *Zoerardus*, I. c. 133.

⁴⁰ *Melich*, I. c. 131.

⁴¹ *Chytil*, I. c. 17 a n.

⁴² *G. Friedrich*, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I.*, pag. 359, 532.

⁴³ *Chytil*, I. c. 17.

⁴⁴ *Paul Hein*, *Nekrolog der Praemonstratenser zu St. Vincenz bei Breslau* (*Zeitschrift des Vereins für Geschichte u. Altertum Schlesiens X.*, str. 411 n.).

⁴⁵ *Ant. Friedl*, *Hildebert a Everwin, románští malíři*. Knihovna kruhu pro pěstování dějin umění. Sv. I. (Praha 1927), str. 14, 109.

nebo, jak by se zdálo pravděpodobnější, možno ve vplížení toho slova viděti nějaký náznak na druha Svoradova, sv. Benedikta, mučedníka. Ale také ve Slezsku jsou bezpečné stopy kultu Svoradova z XIII. století a ze století následujících. Již r. 1201 se připomíná kostel sv. Svorada v slezské Olavě, jak se správně domnívá Jungnitz na základě indultu papežského z téhož roku.⁴⁶ Špitál sv. Svorada (s oltářem téhož světce) v Olavě jest doložen později několikrát: r. 1303 (s. *Swarardus*), r. 1376 (s. *Swaracius*) a r. 1468 (s. *Seohardus*).⁴⁷ Lze zároveň pozorovati, jak se mění forma jména. Poslední tvar, který byl asi běžný v německém prostředí, zdá se býti příbuzný s formou *Zeorardus* mnichovského rukopisu, jenž je původem z diecese pasovské. Také v Polsku je dosvědčen kult Svoradův v době velmi staré a jméno jeho je doloženo v čisté podobě slovanské *Sverad*, čímž se rozptylují všechny pochybnosti, jestli se mohly ještě vyskytnouti, o rovnici jména *Zoerardus* = *Sverad* a slovanském původu jeho nositele. Podle papežských účtů z r. 1326 slula obec Tropia nedaleko Czchowa i tamní kostel, k němuž patřila obec jako zboží, *Sanctus Sveradus*, a v XV. století *Sanctus Sviradus*.⁴⁸

Shrneme-li dosavadní výsledky, je jméno *Zoerard*—*Sverad* doloženo do konce XV. století v těchto formách:

Na území českém jen v původní podobě bez souvislosti se jménem světce: *Sverad* (XI.—XII. stol., sem patří prastarý tvar *Sveraz* a *Svéradice* i *Svíradice*);

na území moravském: *Sueradus* (poč. XIII. stol.);

na území slezském: *Zverad* (XII.—XIII. stol.), *Swarardus* (XIV. stol.), *Swaracius* (XIV. stol.), *Seohardus* (XV. stol.), odtud *Zeorardus* (XV. stol.);

na území polském: *Sveradus* (XIV. stol.), *Sviradus* (XV. stol.), *Swiradus* (Dlugoš, XV. stol.);

na území uherském (i Slovenska); *Zourad*, *Zouradus*, *Zorardus* (XII.—XIV. stol., doklady u *Melicha*), a v legendách *Zoerardus*.

Kult Svorada jako svatého je doložen na Moravě koncem II. polovice XII. století, ve Slezsku na rozhraní XII. a XIII. století a v Polsku jistě v I. polovici XIV. století. Že měl v obou posledně jmenovaných zemích starší a pevnější základ, je viděti z toho, že ve Slezsku (Olavě) byl mu zasvěcen kostel i oltář hospice a že v Polsku slula jeho jménem farní obec (Tropia), která patřila kostelu zasvěcenému sv. *Sveradovi*.

Je otázka, zda kult Svoradův na Moravě, ve Slezsku a Polsku jest pouhým ohlasem jeho uctívání v Nitransku — snad také pod dojmem tvrzení legendy

⁴⁶ Jungnitz, l. c. 60.

⁴⁷ Jungnitz, l. c. 61, 66.

⁴⁸ *Wojciechowski*, l. c. 52 (na základě *Theiner*, *Monumenta* I., 278 a *Liber beneficiorum* II., 248: »Sanctus Sviradus villa, habens ecclesiam parochialem muratam s. Svirado dicatam«).

Maurovy, že přišel »ze země Polanů«, což by se ovšem týkalo jen Polska, po případě Slezska — nebo zda souvisí přímo nějak s pobytem Svoradovým v zemi Polanů, než přišel do Uher. Třeba si při tom vzpomenouti, že Slezsko, které myslíme, to jest vratislavský kraj, patřil tehdy v oblast zemí polských pod vládou Boleslava Chrabrého. *Jungnitz* skutečně soudí, že Svorad přišel z Polska do Slezska brzo po zřízení biskupství vratislavského, tedy po r. 1000, a že v Olavě, v blízkém sousedství Vratislavi, našel vytoužené samoty.⁴⁹ Kromě starého kultu Svoradova ve Slezsku uvádí na podporu své domněnky fakt, že biskup vratislavský Rudolf z Rüdesheimu tvrdí v listině z r. 1468, že *Zoerard* žil jistý čas poustevnickým životem nedaleko města Olavy.⁵⁰ Také *Wojciechowski* myslí napevně, že Svorad (Swierad) působil nějakou dobu ve své vlasti nad Dunajcem, kamž ji lokalizuje podle tvrzení Dluhošova, které snad může míti za podklad nějakou starší tradici domácí, že Svorad, než odešel z Polska do Uher, zdržoval se nad Dunajcem v poustevně pod skálou nedaleko Czchowa, kterážto poustevna tam dosud prý trvá.⁵¹ *Wojciechowski* ukazuje, že to místo je u obce, která se dnes nazývá Tropia, která však v XIV. a XV. století slula *Sanctus Sveradus* — *Svatý Sverad* — a měla kostel zasvěcený témuž svatému. Že zde byla domovina Svoradova, tomu svědčí podle *Wojciechowského* celý komplex tradic i již řečený kostel *sv. Sverada*. Není prý vůbec bezpodstatnou hypotéza, že v nedalekém Opatowci mohl býti v XI. století erem, v němž se původně cvičil Svorad ve své askesi.⁵²

Podle *Wojciechowského* žil by Svorad jako poustevník nejdříve ve své vlasti nad Dunajcem a odtud byl by přišel, podle *Jungnitze*, do Vratislavska, kde zase pobýval nějakou dobu u Olavy. Obojí domněnání spočívá na bezpečném faktu, že v Polsku byl Svorad uctíván v XIV. století (a že z polské země do Uher přišel) a ve Slezsku již na rozhraní století XII. a XIII. a vzniklo kombinací tohoto faktu s pozdními zprávami — až ze století XV. — které vědí již o skutečném pobytu Svoradovu v obou zmíněných krajích — snad zase na základě nějaké starší tradice. Aspoň vratislavský biskup Rudolf se odvolává na »historie«, legendy — *ut in historiis continetur*. Než zdá se pravděpodobnější — tomu svědčí vše, co víme — že tvrzení Dluhošovo a »historií« Rudolfových vzniklo snad také jen kombinací, podobnou dohadu *Wojciechowského* i *Jungnitze*, totiž ze zaručené skutečnosti, že sv. Svorad byl uctíván v kraji nad Dunajcem a v městě Olavě od dávných dob a z údaje legendy Maurovy, že přišel ze země Polanů, který podle všeho Dluhoš poznal prostřednictvím legendy

⁴⁹ *Jungnitz*, l. c. 58.

⁵⁰ *Jungnitz*, l. c. 66.

⁵¹ »Duo viri ea tempestate insignes vita et exemplo ac conversatione floruerunt: Swiradus, qui ad fluvium Dunayecz prope oppidum Czochow in Cracoviensi diocesi eremitorium sub rupe, quod et in hanc diem cernimus, habitaverat, et in quo per annos plures Christo militaverat, et Benedictus, ambo anachoriticam ducentes vitam, ex Polonia egressi...« *Historiae Polonicae*, l. c., I., p. 158.

⁵² *Wojciechowski*, l. c. 52.

Hartvíkovy. Nechci ovšem vylučovati možnost, že Svorad poustevničil nějaký čas také v Polsku, po případě ve Vratislavsku, a že se zde udrželo takové podání, které snad přispělo ke vzniku tamního kultu světce, když v Nitransku začal býti uctíván jako svatý, ale těžko to dovoditi prameny tak pozdními. Kult Svoradův na Moravě, ve Slezsku a Polsku možno vyložiti bez násilí jako ohlas jeho uctívání v Nitransku. Zde bylo centrum kultu Svoradova a Benediktova; v basilice sv. Emerama byli pochováni, jejich ostatky »vyzdviženy«, uchovávány a uctívány, bezpečně již na konci XI. století. Je to ohlas téhož kultu téhož svatého v krajích lidu téže ethnické základny. V Polsku se světil jeho svátek dne 16. července, na Moravě v týž den — 17. července — kdy se v Nitransku světí dosud. Bylo by zajímavé sledovati tento kult na Moravě i v pozdější době. Ferrarius, podle Bollandistů,⁵³ ve svém martyrologiu *Generalis Sanctorum Catalogus* dodává, že v týž den, kdy se uctívají sv. Svorad a Benedikt v Nitransku, světí se také jejich svátek v Olomouci (tedy i Benedikta). Bollandisté za tím účelem prohlédli officia propria olomoucké diecese z r. 1630 a 1679, ale nenalezli zde stopy nějakého kultu řečených, čímž ovšem není o tom ještě rozhodnuto. Proti tomu je zde bezpečná zpráva Jana Bertolda, provinciála benediktínů v Rakousích, z r. 1660, že Skalka, místo askese a smrti obou světců, je navštěvováno velikými zástupy poutníků z Moravy.⁵⁴

⁵³ *Acta sanctorum*, I. c. 328.

⁵⁴ *Acta sanctorum*, I. c. 329—330. — V Polsku, jak již řečeno, byl uctíván Svorad a Benediktem 16. července, což vyplývá z církevních officií pro království polské, tištěných r. 1637 a 1643 (propria) v Antverpách. Text jejich ve dvou sekcích jest pozoruhodným výtahem z legendy Maurovy a zakládá se patrně na středověkém zpracování původní této legendy v Polsku a rovněž v Polsku známé »legendy větší« o sv. Štěpánovi: »Sanctus Andreas Suirardus, quem alii Zoerardum nominant, ex Poloniae provincia ortus, Christiana religione tum primum in Polonia et Hungaria florente, vitam monasticam in coenobio, Zobor dicto, apud Nitriam civitatem sub Philippo abbate professus est. In ea videlicet Slavorum et Hungarorum regione, quae Moraviae Danubioque confinis Sarmatia Pannoniae olim dicta fuit, mira illius viri abstinencia, carnisque mortificatio praedicatur, ut praeter triduanam frequentem inedia, quadragesimam quoque solis quadraginta nuciis contentus transfigeret, nihilominus tamen interdiu operaretur; noctu vero vix quidquam quietis caperet. Sedente enim juxta spineam sepem somnus erat, lumbis catena aerea praecinctis.« — Sekce o Benediktovi: »Andreae in huiusmodi exercitiis defuncto, Benedictus eius discipulus, gentis itidem Polonae, successit: magistrique mores et vitam imitatus, triennio supervixit. A latronibus denique spe inveniendae pecuniae trucidatus, et in flumen proximum, Vagum nomine, projectus est: ubi corpus eius demersum, anno toto sub aquis delituit: tandem aquilae, locum quotidie observantis, indicio inventum est integrum et incorruptum, in temploque sancti Emmerami corpori magistri sui appositum.« — Třeba si povšimnouti, že toto oficiálně církevní podání polské nic neví o poustevnické prehistorii Svoradově v Polsku, což by bylo možno vyložiti tak, že tvrzení Dlugošovo buď bylo osamoceno a neznámo, nebo pravděpodobněji, že v církevních kruzích polských se nepokládalo za prokázané. Dějiště působnosti Svoradovy a středisko jeho kultu vidí se zde správně v »Sarmatii Pannonské«, v Nitransku, jehož hranicí byl Dunaj a Morava a které obývají »uherští Slované«, Slavi et Hungari. Jinak projevuje se zde také vliv zmatené zprávy »legendy větší« v tom, že i Benedikt byl »gentis itidem Polonae«. Sluší tu poznamenati ke kultu Svoradovu, že v starých martyrologiích datování jeho svátku značně kolísá. Ferrarius v zmíněném *Catalogu* připisuje jej k 5. květnu, ale v téže sbírce klade jej dále i k 16. červenci. K 1. květnu obecně kladou jej Molanus, Surius a podle nich všichni hagiologové benediktinští (Arnoldus, Wion, Dorganus, Menardus a j.). Srv. vývody Bollandistů, *Acta sanctorum*, I. c. 326.

Původ sv. Svorada. — Ze selského nebo z královského rodu? — Slezská tradice. — »Busclavi Sclavonici regis filius«. — Nepravděpodobnost tohoto podání.

Maurus praví o Svoradovi *»ex rusticitate quasi rosa ex spinis ortus«*; výraz *»quasi rosa ex spinis«* je obvyklý v dikci legendární, ale ve spojení s obratem *»ex rusticitate«* ukazuje, že Maurus chtěl tím asi říci, že Svorad byl původu selského. To je nejpřirozenější výklad, třebaš slovo *»rusticitas«* podle *Du Cangea* není jednoznačné. Překvapuje proto tvrzení již řečeného biskupa vratislavského Rudolfa z Rüdesheimu, který v listině z r. 1468, mocí které se přenáší oltář sv. Svorada ze špitálu v Olavě, zničeného před 40 lety husity, do farního kostela tamže, praví do slova: *... ad honorem sancti Seohardi confessoris ex stirpe regia pro geniti, qui ut in historiis continetur, dies suos in hac lacrimarum valle per certum tempus sub heremitica vita prope oppidum Olaviam et in eius districtu consumpsit et in Italia canonizatus extitit ...*⁵⁵ *»Z královského plémě zrozený«* — to jest tedy další rys slezské tradice o Svoradovi. Již nahoře bylo řečeno, že má nějaký starší základ; Rudolf mluví ostatně o *»historiích«*, čímž se rozumějí v takovémto případě legendy, životy svatých. Potvrzuje to skutečně kodex bratislavské kapitulní knihovny ze XIV. stol., dnes nezvěstný, v němž byla také Maurova legenda o Svoradovi. Podle popisu *Knauzova* čtení legendy tohoto rukopisu se různí od čtení edice trnavských jezuitů (*Acta sanctorum Hungariae*, o čemž později) některými variantami a také v tom (tuto jedinou variantu uvádí), že místo *»ex rusticitate«* má bratislavský rukopis *»de stirpe regia«*. Kodex je vlastně breviář řádu špitálníků, české provenience.⁵⁶ Obsahuje vedle toho ještě touže rukou psané legendy o sv. Martinu, Alžbětě, Kateřině, Vojtěchu a o jedenácti tisících pannách. Na konci rukopisu, na fol. 361 jest legenda o sv. Svoradu s explicitem: *Omelia: Descendens Jesus de monte. Explicit legenda s. Zoerardi per manus. Beati Zoerardi, domine deus, precibus confidentes, quesumus clemenciam tuam, ut per eius, que poscimus suffragium, ab omni impugnacione defendi mereamur et ad gaudia sempiterna pertingere. Per.* K bližšímu určení provenience i datování ukazuje poznámka písařova na foliu 360: *Stat mea scriptura sicut coruo sua crura ... Iste liber completus est per manus fratris Siffridi de Hoczenplocz A. d. M^o CCC^o XL° in die s. Allexii conf.* Byl tedy kodex dokončen rukou bratra *Sigfrieda* z *Osoblaby* r. 1340 na den sv. Aleše (17. července, a Svorada, jehož legendu přidává na foliu následujícím). Je to beze sporu breviář rytíř-

⁵⁵ *Jungnitz*, l. c. 66.

⁵⁶ *Knauz* Nándor, *A Pozsonyi káptalannak kéziratai* (Esztergom 1870), str. 182—184, č. 92 [88]. Incipit viaticus, id est de pluribus libris exceptis (!) secundum antiquam institutionem legendi in omnibus ecclesiis ordinis hospitalensium, sicuti patres antiqui et priores predicti ordinis communi assensu ... tenere et habere pariter decreverunt. Si autem aliquid defuerit, in fine huius libri requiratur et invenietur.

ského řádu českých křižovníků s červenou hvězdou a kodex byl sestaven a doplněn pravděpodobně v konventu vratislavském, kde se v letech 1323—1326 připomíná jako mistr hospitálu křižovníků nějaký bratr Sigfried (Sytfrid).⁵⁷ Všimneme-li si, že Hotzenplotz-Osoblaha, odedávna zboží ke stolu biskupa olomouckého, je ve Slezsku nedaleko Krnova a že u Olavy, mezi Břehem a Vratislaví, i v blízké Zembici měl řád křižovnícký některé statky,⁵⁸ získáváme tak basi pro českoslezskou tradici o královském původu Svoradovu, která se projevila tak překvapujícím způsobem v bratislavském kodexu. Je nyní otázka, co souditi o věci samé i o různocnění. *Knoblich*, který znal jen list biskupa Rudolfa, se domnívá, že *Svorad* byl synem knížete polského Měška a jeho druhé manželky Ody a že náležel k onomu poselství, které vypravil Boleslav Chrabrý do Říma, aby proň vymohlo titul královský. V Itálii se měl seznámiti Svorad se svatým Romualdem, vstoupiti do řádu kamaldulského, jím nedávno založeného a pak s ostatními řádovými bratry odejiti do Polska.⁵⁹ Je to dohad, který se opírá o místo v legendě Petra Damianiho o sv. Romualdu, kde se praví, že mezi žáky Romualdovými byl i syn Boleslava krále slovanského, z něhož Romuald učinil mnicha.⁶⁰ Také *Wojciechowski* soudí, že jeden ze synů Měška a Ody byl u Romualda poustevníkem, a možno prý se domnívati, že ho r. 999 přivedl do Itálie k Romualdovi Radim, jehož vypravil Boleslav do Říma, aby jednal o založení metropole hnězdenské, a nadhazuje hypotézu, že tím Piastovičem-poustevníkem by mohl býti pozdější (domnělý) biskup krakovský, jménem Lambert I.⁶¹ To jsou ovšem jen dohady. Petr Damiani praví, že to byl syn *Busclai Sclavonici regis*. Nevěříme-li tomu do slova, což skutečně není dobře možné, myslíme-li na Chrabrého, a chceme-li interpretovati po způsobu Knoblichově a Wojciechowského, pak nutno připustiti — větším právem s ohledem na text Petrův — i výklad, že běží o Boleslava, krále slovanského, který nemusil býti polským Boleslavem Chrabrým (docela podle Wojciechowského omylem místo Měška), neboť také Sclavonia není nutně Polsko, jak chce kategoricky Wojciechowski. Také v Čechách byli současně Boleslavové a Sclavonia může znamenati tolik co Čechy.⁶² Tím se netvrdí, že tento eremita Romualdův byl synem některého z nich, chybí pro to doklady, ale dohad takový má stejné oprávnění (nebo žádné oprávnění), jako mínění Knoblichovo a Wojciechowského, kteří se odpoutávají od textu Petrova přespříliš, i když se nechceme utíkat k argumentu ex silentio, že jejich kombinaci vadí také naprosté mlčení Brunonovo, který ku podivu neví nic o Piastoviči-eremitovi, ač bychom

⁵⁷ V. Bělohávek a J. Hradec, *Dějiny českých křižovníků s červenou hvězdou* (Praha 1930), II. (Konvent vratislavský), str. 25, 126.

⁵⁸ I. c. 25, 44.

⁵⁹ *Jungnitz*, I. c. 61.

⁶⁰ »Romualdus... habebat autem equum satis egregium, quem sibi Busclavi Sclavonici regis filius dederat, factus ab eo monachus.« — *Petrus Damiani*, I. c. 326.

⁶¹ *Wojciechowski*, I. c. 4, 71.

⁶² Srv. *Chaloupecký*, *Radla-Anastasius*, str. 211—212, kde výklad pojmu »Sclavonensis provincia«.

čekali právem aspoň nějaký náznak na událost tak pozoruhodnou, při jeho dobrých stycích se dvorem polským a na základě jeho informací o věcech kolem Romualda v letech 998—1001. Tvzení Petra Damianiho má pravděpodobně nějaký základ, ale jeho interpretace za dnešního stavu vědění je nemožná.

Než jak se postaviti k problému, který nadhazuje varianta bratislavského rukopisu a v zřejmé závislosti na ní i tvrzení biskupa vratislavského? Vzhledem k tomu, že křesťanství tehdejší doby v Německu i v našich zemích bylo stále ještě po přednosti věcí společnosti vyšší, z níž se prezentují svatí i mučedníci především (dynastie Přemyslovců, Slavníkovců, Arpádovců a pod.), nepřekvapovalo by nijak, že také poustevník Svorad pocházel z »královského« rodu. Přijmeme-li to bez pochyb, nelze ovšem říci, z kterého panovnického rodu, neboť údaj Maurův, že přišel z polské země, nemůže v tom rozhodnouti a také lákavou kombinací se zprávou Petra Damianiho, s kterou si nevíme rady, ničeho nezískáme. Ale jsou závažné důvody, jež mluví proti znění legendy rukopisu bratislavského. Je to jen varianta a všechny ostatní známé rukopisy legendy Maurovy, různé provenience, přímo na sobě nezávislé, mají »ex rusticitate« místo výrazu »de stirpe regia«. Důležité jest, že totéž znění mají i lekce v breviáři uherské provenience s počátku XIV. století, jimž sloužila za předlohu legenda Maurova, kterou v partiích, o něž běží, následují přesně. Podobně i uherský breviář z XV. století, a jiné tři úplné rukopisy legendy Maurovy též z XV. století. Věcně je nepravděpodobné, že by pozdější ruka zaměnila Maurovo »de stirpe regia« na »ex rusticitate«, textově pak, že by se ještě jinde, v jiném rukopisu, nenašlo znění »de stirpe regia«, když by bylo autenticky Maurovo, a to především v znění skupiny původu uherského, tedy, jak možno souditi, nejbližším vlastnímu sepsání Maurovu. Není také bez významu, že skladatel legendy větší, který pravděpodobně znal legendu Maurovu (koncem XI. století), nemluví o vznešeném původu Svoradově, snad proto, že skutečně v autentickém textu Maurově »de stirpe regia« nebylo, a že se v jeho době o tom nic nevědělo. Třebas neznáme rukopis bratislavský, lze říci s jistou bezpečností, že původní a autentické znění bylo »ex rusticitate« a že varianta »de stirpe regia«, vyskytující se v rukopise provenience z periferie kultu světcova, je příznačná pro slezskou tradici o Svoradovi a její samostatný růst, na rozdíl od vlastního centra uctívání a tradice savoradovské v Nitransku. Jaké momenty rozhodovaly v utváření této tradice, nelze dnes určit, zdá se však, že byla aposteriorní a čistě lokální. Na neurčitost slezské tradice o královském původu Svoradovu ukazuje také hořejší výrok biskupa Rudolfa z Rüdesheimu, jenž neuvádí nic podstatného ze života Svoradova (neví o jeho pobytu v Uhrách) a spokojuje se planým (a značně nesprávným) tvrzením, že Svorad byl »kanonisován v Itálii«. Zdá se proto, že Rudolf oněch »historií« neznal přímo a že reprodukuje pouze nějakou vágní vědomost o Svoradovi z okolí Olavy. Tradici tu nelze popřít, ale nelze ji přikládati větší víry, než svou povahou zasluhuje.

Pobyt Svoradův a Benediktův v Uhrách na Zoboru a na Skalce. — Pochování v basilice sv. Emerama v Nitře. — Jejich kanonisace. — Důležitost údajů legendy o klášteře na Zoboru a o basilice nitranské. — Učení Chaloupeckého o starém Slovensku. — Státní jednota našich zemí v 2. polovině X. stol. a moment církevní i kulturní kontinuity v XI. stol. na Slovensku.

Maurus praví, že Svorad, přišed z Polska, přijal roucho řeholnické od opata Filipa, jehož klášter, zasvěcený sv. Hyppolitovi, ležel na Zoboru v Nitransku, a že dostal klášterní jméno Ondřej. Bylo řečeno, že Svorad přišel do Uher až po termínu 1002—1003. První stopa závislosti Nitranska na říši uherské je z 1. listopadu 1007, v kterýžto den podepisuje Anastasius jako účastník a svědek akt synody frankfurtské: *Anastasius Ungrorum archiepiscopus interfuit et subscripsi*.⁶³ Není to zajisté pouhý *episcopus gentium*, což by odporovalo tehdejší praxi církve, nýbrž arcibiskup s pevným sídlem, s vymezenou diecí a tou mohla býti jediné diecése ostříhomská. V Ostřihomě tou dobou jest již středisko uherské církve. Potvrzuje to světová kronika *Albericha de Tribus Fontibus*, jejíž údaje o uherských dějinách jsou věrojatně čerpány ze ztracených annálů uherských z konce XI. století (*Gesta Ungarorum*), kde se k r. 1010 mluví o větším (katedrálním) kostele v Ostřihomě: *Stephanus . . . sua predicatione Ungaros convertit et maiorem ecclesiam Strigonii in honorem sancti Adalberti instituit*.⁶⁴ A podle učení Chaloupeckého diecése ostříhomská od počátku se kryla v podstatě s územím dnešního Slovenska.⁶⁵ Je-li však r. 1007 Anastasius arcibiskupem ostříhomským, jak za to mám, pak již tehdy je Nitransko včleněno v církevní organizaci uherskou a znamená to dále, že jistou dobu před tím bylo opanováno a vtěleno také v státní organismus říše uherské. Z práce Chaloupeckého o Radlovi-Anastasiovi, podle dokladů, na které upozornil, a ze směru jeho argumentace vychází na jevo, že panství polské na Slovensku bylo krátké, mnohem kratší, než se obvykle přijímalo od historiků našich i polských (to jest do smrti Boleslava Chrabrého r. 1025).⁶⁶ Podle Chaloupeckého pojetí specifikoval problém Hrušovský, s některými odstíny.⁶⁷ Soudím, že pro otázku, kdy došlo k zřízení diecí v Uhrách, je směrodatný údaj Dětmara Merseburského, na který upozornil také Chaloupecký. Dětmar píše r. 1016: *Inperatoris*

⁶³ *Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum III.*, pag. 172, n° 143.

⁶⁴ *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXIII.*, pag. 652—653; srv. Kaindl, Studien, I. c. 8—26 a zvláště Hóman Bálint, A szent László-kori Gesta Ungarorum és XII.—XIII. századi leszármazói (Budapest 1925), str. 7—9.

⁶⁵ Chaloupecký, Staré Slovensko, str. 116—125 (kap. VII.).

⁶⁶ Chaloupecký, Radla-Anastasius, str. 219; srv. téhož kritiku Zakrzewského spisu Boleslaw Chrobry a Semkowiczových Geograficzne podstawy v ČČH, XXXII., 1926, str. 390 n.

⁶⁷ Frant. Hrušovský, Boleslav Chrabrý a Slovensko (ve Sborníku na počest Jozefa Škultétyho, Turč. Sv. Martin 1933), str. 454—482.

*autem predicti gratia et hortatu gener Heinrici, ducis Bawariorum (Waic) in regno suimet episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit.*⁶⁸ Podle situace politické, jak ji narysoval Chaloupecký, možno podati výklad toho místa, který odpovídá asi nejlépe skutečnosti. Ještě před korunovací Štěpánovou vynořil se plán, na jehož osnově měli účast také jiní činitelé (Otto III. a sv. Vojtěch), vybudovati řádnou církevní organizaci v Uhrách; plán byl proveden nedlouho po korunovací zřízením diecése (doplňujeme Dětmaru) jmenováním biskupů nejpozději do listopadu 1007. Přišel-li tedy Svorad do Uher po r. 1002—1003, vstoupil — po narovnání Štěpánově s Boleslavem o Slovensko — do zoborského kláštera v Nitransku, asi v oné době, kdy se počalo s uspořádáním církevních poměrů v Uhrách, to jest i na Slovensku (Nitransku), které zřízením diecése ostříhomské (před r. 1007) bylo pevně včleněno v církevní organizaci uherského státu. Svorad byl snad z prvních členů benediktinského kláštera sv. Hyppolita na Zoboru, neboli hoře Zuberské, který byl pravděpodobně vybudován současně s utvořením diecése ostříhomské.

Možno-li věriti Kosmovi, bylo by lépe mluvit jen o znovu vybudování, obnovení kláštera. Podle pověsti, kterou zachytil Kosmas v Nitransku, skončil Svato-pluk Velkomoravský svůj život jako mnich na místě hory *Zober, ubi olim tres heremite inter magnam et inaccessibilem hominibus silvam eius ope et auxilio aedificaverant ecclesiam.*⁶⁹ Anonym zná zase tradici, která by mohla plynouti z téhož domácího pramene, ale již velmi zkaleného, a podle níž vladař nitranský Zubur, dosazený vévodou českým, byl po dobytí Nitry Maďary pověšen na nedaleké hoře, která dostala podle něho jméno.⁷⁰ Společný rys obou pověstí: smrt knížete na hoře Zoboru. Jestliže možno v podivné zprávě Anonymově viděti potvrzení pověsti Kosmovy aspoň z části, potom snad i ten údaj o klášteře na Zoboru (lépe řečeno — podání o něm) má něco pravdy do sebe.

Ale bylo-li zde skutečně nějakého vědomí o kontinuitě tohoto kraje s církevně-kulturním odkazem z doby velkomoravské (nebo spíše z éry českého panství nad historickým Slovenskem do r. 999), což nelze apriorně odmítnouti, pak jistě klášter zoborský za panování »svatého krále« měl dosti důvodů, aby se na ni co nejdříve zapomnělo. Klášterní statky, jak je známe

⁶⁸ Joh. M. Lappenberga—Friedr. Kurze, *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon* (Scriptores rer. germ. in usum schol., Hannoverae 1889), lib. IV. c. 59 (38), str. 97; k datování, že toto místo bylo napsáno r. 1016, srv. Fried. Kurze, *Abfassungszeit und Entstehungsweise der Chronik Thietmars* (Neues Archiv XIV., str. 59—86) a téhož úvod ke Kronice, l. c. X.

⁶⁹ Kosmas, l. c. 33. — Srv. i Chytil, l. c. 4 n.; a Chaloupecký, »Sv. Svorád«, str. 550.

⁷⁰ Florianus, l. c. II., pag. 30—31. Sasínek vykládal jméno Zobor od »sobor« (rusky = monasterium), Škultéty a Chaloupecký vyvozují je od »zubra« (hora za někdejší klášteřem zve se »Zubrica« dosud) a píší klášter Zuberský, na hoře Zubrici; srv. Chaloupecký, »Sv. Svorád«, str. 550, 551, pozn. 13, 16. Pro zajímavost uvádím, že Németh Gyula, *Nyelvtudományunk és történetírás* (vyšlo v Hóman Bálint: *A magyar történetírás új útjai*, Budapest 1931), str. 376, tvrdí, že Anonymova zpráva o Zoboru je věrohodná, neboť Zobor původně mohl býti jen osobním jménem. Osobní jméno *Sbor*, *Zbor* se prý vyskytuje častěji v listinách českých, moravských a polských v IX. až XIII. století.

s počátku XII. století na základě dvou konfirmačních listin krále *Kolomana* z r. 1111 a z r. 1113, byly ohromné, největší na Slovensku, a zoborští benedikťini dostali je většinou již za svatého Štěpána. Chaloupecký důmyslně naznačuje, že tento veliký majetek snad vznikl konfiskacemi jmění nitranských knížat;⁷¹ i když původ kláštera byl jiný, lze mít za to, že Štěpán byl veden také motivy povahy čistě politické, jestliže zboží tak rozsáhlé a celému Nitransku dominující svěřil mnichům na Zoboru. Není pochyby, že směřoval k tomu, aby po rozrušení starých politických a hospodářských základů Nitranska dosáhl novou koncentrací majetkovou a reorganisační církevní těsnějšího připoutání dobyté provincie k patrimoniu arpádovskému, a aby každá stopa samobytnosti kraje zmizela v nepaměti. Přirozeně, že klášter zoborský za těchto podmínek podporoval horlivě politické plány panovníkovy a s šířením křesťanství západního mezi lidem dovedl smířiti i propagaci státní ideologie, jejímž hlavním obsahem byla snaha sloučiti dobyté kraje (tedy nejen Slovenska) se starým centrem maďarského panství v Pannonii faktickou mocí (různými strážemi bojovníků na periferiích) i pevnou organizační církevní. Viděli jsme, že mniši na Zoboru se stýkali s bratry kláštera na hoře Pannonské, místa obzvláště milého Štěpánovi, jež mělo vždy nějakou účast v církevně-politických počinech králových od jeho nastoupení. Klášter ten ze své nevysychající zásoby různých těch »kanovníků a mnichů« dodával panovníkovi schopné a věrné služebníky. Těžko tedy věriti, že jediným pojítkem ve stycích Zoboru s Pannonskou horou byl mnišský ideál života kontemplativního. Také jinde v této době opati velikých klášterů byli zaneprázdněni starostmi čistě světskými a mnohdy stávali v popředí politických akcí. Nebylo tomu jinak ani v Uhrách. Radly-Anastasia bylo vzpomenuť na svém místě — takových hierarchů bylo zajisté více, třeba ne vždy toho formátu. A poněvadž klášter zoborský svými ohromnými statky stal se rozhodujícím činitelem mocenským i duchovním v podmaněné slovenské krajině, lze tvrditi bez obav, že vztahy Filipa, opata tohoto kláštera, k Pannonské hoře, o nichž mluví Maurus, jako by se točily jenom kolem věcí náboženských, byly také povahy politické. I když není možno prokázati dokumentárně aktivní účast kláštera v anekčních a centralistických snahách králových, je nepochybné, že svou vahou přispěl k pacifikaci kraje a ke konsolidaci poměrů, velmi nejistých v prvních letech vlády Štěpánovy. Ale i to byla služba značná a důležitá: *s t a t u s q u o* na Slovensku, aspoň mocensky, byl zabezpečen.^{71a} Slav-

⁷¹ Chaloupecký, I. c. 552 n.

^{71a} Politická důležitost tohoto kláštera v Nitransku a jeho zásluhy o potlačení odstředivých tendencí, které se v nejistých dobách projevovaly na jeho ohromném dominiu ještě i později (snad jako ohlas hospodářských a společenských poměrů před donacemi), se zračí dobře v listu zoborského opata *Bobumira* z r. 1113, v němž si ztěžuje, že po vpádu *Otty Černého*, úředního knížete Moravského (jenž s knížetem českým *Svatoplukem* vnikl r. 1109 do Nitranska), když se utišila vzpoura (*seditione ... sedata*), jen s velikou námahou sebral dohromady zboží kláštera a restituoval církvi lidi poddané, kteří »domýšlivě o sobě tvrdili, že jsou svobodní« (tedy že nejsou nevolníky kláštera). *Fejérpataky*, I. c. 55—56, srv. Chaloupecký, Sv. S v o r á d, str. 552—553.

nostním výrazem těchto zásluh kláštera bylo okázalé »vyzdvížení« ostatků sv. Svorada a Benedikta r. 1083, někdy mnichů na Zoboře. Od té doby jsou v seznamu uherských svatých, zároveň se sv. Štěpánem a Imrichem. Asketický život, který je opravňoval patrně k tomu, aby se stali svatými, byl jen záminkou k usurpaci z církevně-politických motivů, jež z nich učinily svaté uherské. Nemůže však býti sporu o tom, že oba poustevníci, proniknutí duchem askese a chiliasmu, žijící v těžkých pochybnostech nad spásou své duše, byli velmi vzdáleni světských starostí svého kláštera, k němuž byli poutáni ostatně jen formálně, pobývající většinou mezi prostým lidem. Soucit s touto třídou dokumentuje značná popularita Svoradova i mezi vydědenci společnosti; maně vyvstává při tom vzpomínka na smýšlení světce Václava, jenž kácel šibenice a propouštěl vězně.⁷² Svorad i Benedikt žili na Slovensku, mezi slovenským lidem, který uchoval si na ně paměť po staletí nejvěrněji a uctívá je dosud jako svoje. Právem proto jsme je nazvali v nadpisu naší studie »*světci Slovenska*«.

Kde byla poustevna Svoradova, Maurus neříká. Tolik lze vyčísti, že to bylo místo odlehlé v lesích, v nichž se zdržovaly přecetné tlupy »zbojníků«. Na »tomtéž místě opuštěném« pobýval poslední tři leta svého života Benedikt. Bylo tedy zcela určitě někde v Považí, přímo na břehu Váhu, kamž lupiči shodili Benedikta, jak se o tom zmiňuje legenda. Přijímá se však obecně, že to byla dnešní Skalka při Trenčíně. Mluví pro to jen tradice, ale velmi stará a podnes živá. Již r. 1208 se vzpomíná zde kostel sv. Benedikta⁷³ a r. 1224 založil na Skalce Jakub, biskup nitranský, opatství sv. Benedikta »ku cti blahoslaveného Benedikta mučedníka v jeskyni řečené Skalka«, jehož zboží bylo později rozmnoženo uherskými králi.⁷⁴ Je to, věříme-li starému podání, místo mučednické smrti Benediktovy. Zde v Trenčansku se soustřeďoval kult tohoto svatého na rozdíl od Svorada, jenž se uctíval v Nitransku, hlavně v Nitře a na Zoboru.

Podle legendy byli oba světci pohřbeni v Nitře, »*v basilice blahoslaveného Emerama mučedníka*«. Svatořečení jejich se stalo za času sv. Ladislava krále (1077—1095) a sice dne 16. a 17. července r. 1083 vyzdvížením (elevacio) jejich ostatků a uložením na hlavním oltáři.⁷⁵ Od té doby jsou Svorad i Benedikt zároveň s Emeramem patrony kostela na hradě nitranském. Jako taková vzpomínají se brzo. Již listina z r. 1111 zná v Nitře kostel sv. Emerama, Ondřeje a Benedikta.⁷⁶ R. 1158 král Gejza II. zapsal »*kostelu nitranskému sv. Emerama, kde těla svatých mučedníků Zoerarda i Benedikta odpočívají,*«

⁷² Srv. i Chytil, I. c. 13.

⁷³ Hazai okmánytár (Codex patrius), VII., pag. 4—6.

⁷⁴ G. Fejér, Codex diplom. Hung. III., 1, pag. 448—449; srv. i Hodál, Z minulosti Slovenska, str. 57 n., 89 n., kde další osudy opatství sv. Benedikta na Skalce.

⁷⁵ Endlicher, Cronica Posoniensis minor (I. c. 56) a Vita s. Ladislai (I. c. 240), srv. k tomu výklad Hodála, I. c. 56—57 a tébož, Kostol, I. c., str. 47.

⁷⁶ Fejérpataky L., Kálmán király oklevelei (Budapest 1892), str. 42—44.

nějaké zboží »*pro novost těchto svatých*«. ⁷⁷ Dokladů z pozdější doby je více. ⁷⁸ Pozoruhodné na tom jest, že nebyli pochováni u sv. Hyppolita na Zoboru, jak by se čekalo, nýbrž v kostele sv. Emerama na hradě nitranském. Také o tomto kostele — basilice — se dočítáme po prvé v legendě Maurově. Stejně jako vznik opatství sv. Hyppolita i počátky kostela sv. Emerama jsou zahaleny v temno. Zdá se však jisté, že není totožný s kostelíkem, snad dřevěným, který založil v Nitře kníže Pribina. Ale jaká je tedy souvislost bavorského svatého (takovým byl i sv. Hyppolit) s nitranským kostelem, lépe řečeno, s počátky západního křesťanství na území slovenském? Možno o tom pronášeti pouze dohady, skutečnosti se však může přiblížiti jen takový, který neutkví na detailu a bude míti oporu v synthetickém obrazu politických a církevních dějin Slovenska na sklonku tisíciletí. Jsou zajisté důvody, které by doporučovaly názor, že vznik opatství sv. Hyppolita a kostela sv. Emerama, vyznačujících kult bavorských svatých, lze datovati na konec vlády vévody Gejzy, nebo spíše na počátek panování Štěpánova, kdy skutečně postihujeme jistý vliv bavorsko-německé orientace na dvoře uherském. K tomu mínění kloní se většina historiků maďarských. Vadou tohoto řešení jest apriorní představa, že Slovensko po pádu Velké Moravy se stává politicky a kulturně »terra intacta« a že teprve za vlády Štěpánovy se pozoruje pokrok k lepšímu. Je to tedy představa poněkud statická, zanedbává zpětných reflexů prehistorie země i souvislosti proudů staré civilisace, která ani vpády barbarů nemohla býti setřena úplně. Je-li pak oprávněn názor, že staré Slovensko v II. polovině X. století patřilo pod svrchovanost českou, lze také podati výklad jiný, který proti hořejšímu má tu výhodu, že bere v počet i moment evoluce a kontinuity. *Chaloupecký* zajisté ve svých pracích, počínaje *Starým Slovenskem*, ukazuje, že se tímto chápáním historické situace Slovenska ve vytčeném období nejsnáze osvětlují některé zjevy kulturně-dějinné, významu nikoliv náhodného nebo efemerního, které bez tohoto předpokladu jsou nám nesrozumitelné.

Bitvou na Lechu r. 955 byli Maďaři vrženi zpět do svých starých sídel v Pannonii. Vnitřní krise, která se dostavila po této porážce, ochromila průbojnost a jednotnost maďarských kmenů. Tím lze vysvětliti, že se neslyší o jejich vpádech, jež byly přes půl století postrachem sousedních i vzdálených zemí. Zůstal jich ušetřen i kraj nad Dunajem — Nitransko. Je přirozené, že Boleslav I. Český, mohutný válečník, si pospíšil za této situace se »sbíráním krajů« rozkotané říše velkomoravské a tak asi brzo po bitvě na Lechu dostává se Nitransko pod panství knížat českých. Politický a kulturní vliv této nové orientace se projeví rozličně.

Nejvýznamnější upomínkou na křesťanství propagované z Čech na Slovensko je církevní terminologie slovenská, zcela jednotná s českou, a to zejména slovo »*kostel*«. »Kostely« má toliko národ československý spolu s Poláky,

⁷⁷ *Fejér*, Codex diplom. Hung. II., pag. 152—153.

⁷⁸ *Hodál*, Kostol, str. 49 n.

k nimž rovněž pronikly s českým křesťanstvím. Ale společný jest také *kult bavorského světce Emerama*, který může po právu slouiti světce československým.⁷⁹ V Čechách byl uctíván od toho okamžiku, kdy se západní křesťanství začalo šířiti v zemi. Byl to první svatý, s jehož památkou se seznámili první křesťané v Čechách. U hrobu tohoto svatého v Řezně přijalo křest 14 knížat z České země dne 13. ledna 845.⁸⁰ Čechy do založení biskupství pražského patřily k diecési řezenské.⁸¹ Přední patron v tomto biskupství — sv. Emeram — byl tedy i jejich patronem. Staroslovanská legenda svatováclavská vzpomíná uctívání sv. Emerama v Praze, na dvoře knížecím;⁸² jeho kult byl utvrzován úzkými styky Řezna s Čechy (vztahy řezenských biskupů Tutona a Michala k Čechám, latinské učení v Budči a pod.). Později jest jméno sv. Emerama dosvědčeno jako jméno křestní (třetí opat na Sázavě, syn sv. Prokopa, sluje *Emeram*) a datuje se »na den sv. Emerama, biskupa řezenského«⁸³ Bylo tomu tak zajisté i na Moravě. Třebas doklad pro kult sv. Emerama v tomto kraji pochází z doby pozdější, je takové povahy, že ukazuje na dávno vžitě uctívání světce. V řečeném horologiu olomouckém z let 1136—1137 jest svátek sv. Emerama vyznačen červeně k 22. září — není tedy pochyby, že patřil mezi patrony diecése olomoucké. Toto zjištění, ukazující, jak se kult sv. Emerama šíří po celé národní oblasti československé, jest velmi důležité; vysvětluje se tím i fakt, který sám o sobě by mnoho neříkal, že na hradě nitranském jest doložen v I. polovici XI. století chrám, zasvěcený sv. Emeramu. Úcta tohoto svatého v Nitře naznačuje, že Nitra i Nitransko byly někdy ve sféře vlivu církve řezenské; kdy vznikají a jakého rázu jsou tyto souvislosti, vysvětluje se nejlépe výkladem, že kult sv. Emerama se šíří na Slovensko zároveň s křesťanstvím z Čech a Moravy (v užším slova smyslu), jež do založení biskupství pražského jsou přímo částí diecése řezenské, a že jest upomínkou na tuto epochu společného náboženského vývoje zemí československých, který byl podporován i skutečností, že tyto země v II. polovici X. století byly spojeny v jednotný útvar státní. Podle Chaloupeckého nabyt hlavní kostel nitranský souvislost s »československým svatým«, Emeramem, nejspíše až za českého panství v Nitransku, v druhé polovici X. století.⁸⁴ Případ s nitranským kostelem

⁷⁹ K tomu srv. vývody *Chaloupeckého* (V. *Chaloupecký* a J. *Hofman*), Dva články o Pribinovi (Bratislava 1933), str. 10—16 a téhož cit. kritiku spisu *Zakrzewského* a *Semkowicze* str. 394—395, srv. pozn. 66.

⁸⁰ *Annales Fuldenses* (ed. Fr. *Kurze*, Monumenta Germaniae Historica. Scriptores in usum schol. Hannover 1891), pag. 35, a výklad V. *Novotného*, České dějiny I., 1 (Praha 1912), str. 284.

⁸¹ Hlavní a rozhodující doklad: *Othloni Vita sancti Wolkfangi episcopi*, Monumenta germaniae Historica. Scriptores tom. IV. (Hannoverae 1841), pag. 538 (psáno r. 1037 až 1052, srv. Úvod).

⁸² Srv. o tom J. *Kalousek*, Obrana knížete Václava svatého (Praha 1901²), str. 139; *Novotný*, l. c. 469, pozn. 1; J. *Pekář*, Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians (Prag 1906), str. 18, pozn. 1.

⁸³ *Pulkava*, l. c. 27, a *Mnich Sázavský*, Fontes rerum Bohemicarum II., p. 248.

⁸⁴ *Chaloupecký*, l. c. 10.

zajisté jest velmi charakteristický, ale není osamocený. Že kult sv. Emerama se rozšířil skutečně na území starého Slovenska a že byl starších základů, vysvítá z vypravování řezenského mnicha *Arnolda* v prologu k životu sv. Emerama. Kolem r. 1035 se zdržoval Arnold po šest neděl v Uhrách u Anastasia, arcibiskupa ostríhomského, který se zajímal o životopis sv. Emerama, připravovaný Arnoldem. Ještě za pobytu v Uhrách složil Arnold antifony a responsoria ke cti světcově, jimž Anastasius dal naučiti své řeholníky a kněze, a odstraniv »starý cantus« o sv. Emeramovi, zavedl Arnoldovy antifony v kostele obecně.⁸⁵ *Deponens veterem illius cantum* — to již nám jen dokresluje obraz, který jsme si učinili o šíření kultu sv. Emerama na československém území i o jeho politicko-církevní povaze.^{85a}

VIII.

Edice legendy Maurovy. — Nejvýznamnější z nich: benátská z r. 1498, Suriova a Bollandistů.

Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi byla vydána tiskem velmi brzo a přetiskována pak často. Setkáváme se s ní již v nejstarší tištěné sbírce legend o uherských patronech, která byla myšlena jako regionální doplněk k lombardské historii křesťanských svatých a vyšla zřejmě na popud s uherské strany. Kolekce tato sluje »*Legende sanctorum regni Hun-*

⁸⁵ Celý passus je ostatně zajímavý: »Tum cursu prosperato tertia die advehebar (t. j. Arnold) Pannoniae solo. Qua me Anastasius archiepiscopus ceteris suscepit humanius et affatur familiaris. Is cum beati Emmerammi veterem illum et viciatum legeret librum (t. j. Aribovu biografii o sv. Emeramu), materiam probavit cum sententiis; sed harum seriem cum veste reprehendit pondere rationis. Apud quem sex ebdomadas manens, memoriae sanctissimi patroni antiphonas aliquantas cum responsoriis composui, non tam fretus ingenio, quam dedito laudibus martiris animo. Has prefatus episcopus monachos et clericos suos fecit discere, et in ecclesia die ipsius natali publice celebrare; secundum quod scriptum est: Recedant vetera de ore vestro, deponens veterem illius cantum, quem nostri potius cantant (t. j. mniši u sv. Emerama v Řezně) ex antiquitatis usu quam ullo auctoritatis ausu.« — Ex *Arnoldi libris de S. Emmerammo*. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores IV., pag. 547. — O datování v úvodě tamže, pag. 543—544.

^{85a} Co se týče kultu sv. *Hyppolita* na Zoboru, proč byl zdejší kostel jemu zasvěcen, kdy se tak stalo a jaký jest historicko-kulturní význam tohoto faktu, není možno se o tom vysloviti s takovou pravděpodobností, jako v případě se svatým Emeramem. Sv. Hyppolit není pro bavorské území tak charakteristickým svatým jako Emeram a jeho úctu postihujeme v »marce« rakouské značně později. Obtíž je také v tom, že vznik kláštera na Zoboru je záhadou. Poněvadž však v zemích našeho národa není ve stol. X. a XI. stopy po uctívání tohoto světce, bylo by se možno dohadovati, že se kult jeho ujal na Slovensku (event. v Uhrách) teprve až vlivem bavorsko-německého směru na dvoře uherském poč. XI. století a že byl mu dán výraz (snad i vlivem cizích mnichů) pojmenováním svatyně na Zoboru při vystavění, nebo lépe obnovení (srv. *nahoře* svědectví *Kosmovo*) kláštera. Je-li tomu tak, potom bylo by snad možno vysvětliti nápadný zjev, že sv. Svorad i Benedikt nebyli pochováni na Zoboru. Zdá se, že se tak stalo pro příliš čerstvý, a snad ještě málo vžitý kult sv. Hyppolita a pro novotný ráz svatyně i kláštera zdejšího (i když jeho základ byl snad starý) a že byla dána přednost Nitře a její basilice, zasvěcené populárnímu světcovi sv. Emeramu, místu se starobylou tradicí, významnou pro celé Nitransko, která byla patrně tehdy ještě živá; srv. pozn. 85. Ovšem zde se pohybujeme jen na půdě dohadů — jistoty v tom není.

garie in Lombardica historia non contente» a známa jsou dnes čtyři její vydání, velmi vzácná: z roku 1486, tištěné ve Štrasburku, z r. 1498 v Benátkách, s počátku XVI. století znovu ve Štrasburku a z r. 1512 zase v Benátkách.⁸⁶ S rukopisy mohl jsem srovnati vydání benátské z r. 1498, jehož exemplář chová Maďarské národní museum (biblioteka Széchényiho) pod sign. R M K III. 45. Legenda naše začíná na foliu 10^{b II} (b₂^{b II}) a končí na 11^{b I} (b₃^{b I}) incip.: Sanctorum Zoerardi et Benedicti. Tempore quo . . . × . . . locum possideatur. Pak vydání benátské z r. 1512, jež se tituluje v explicitu: Legende quorundam sanctorum regni Hungarie, que in hystoria lombardica non continentur, felici numine expliciunt. Impresse Venetiis anno nativitatis Christi M d. XII. pridie martii. Text legendy Maurovy je na fol. 10^b—11^b a shoduje se doslova se zněním tisku benátského z r. 1498.⁸⁷ Celkem jsou tam v pořadí tyto legény: o sv. Vojtěchu (patronu uherského království), Zikmundovi králi, Stanislavovi, Antonínu vyznavači, Ladislavovi králi, o Navštívení Panny Marie (lekce), o sv. Zoerardovi a Benediktovi, o Nalezení sv. Štěpána prvomučedníka, o Panně Marii Sněžné (lekce), o Proměnění Páně, o sv. Štěpánovi, králi a patronu království uherského (Hartvík), o sv. Gerardovi, Václavovi, Demetriovi, Emerichovi a Alžbětě.

Uherské legény a s nimi i legendu o sv. Svoradovi a Benediktovi přetiskuje ze staršího benátského vydání (1489) i krakovská edice legend o svatých polských, uherských, českých, moravských, pruských a slezských z r. 1511, nazvaná (fol. 1^a): Vita beatissimi Stanislai Cracouiensis episcopi. Nec non lege[n]de sanctorum Polonie Hungarie Bohemie Morauie Prussie et Slesie patronorum. In lombardica historia non contente.⁸⁸ Legenda o sv. Vojtěchu a Stanislavovi (přičítaná Dluhošovi) mají zde čtení širší než v legendách benátských. Přibyla legenda o sv. Floriánu, Hedvize a lekce o sv. Floriánu. Zato však není zde legény o sv. Alžbětě. Přetisk naší legendy je na fol. 107^b—108^b a souhlasí do slova s textem edic benátských.⁸⁹

⁸⁶ Srv. o těchto tiscích Szabó Károly és Hellebrant Arpád: Régi magyar könyvtár, III. (Budapest 1896), str. 4, 14, 19, 58 (č. 10, 45, 61, 179) a Graf Alexander Apponyi: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften III. (München 1925), č. 37, 57.

⁸⁷ Přivázáno k lombardice z r. 1512, tištěné v Benátkách. Incipit: »Reverendissimi fratris Jacobi de Voragine Genuensis archiepiscopi, ordinis predicatorum, sanctorum ac festorum per totum annum liber incipit.« Explicit: »In alma Venetiarum urbe. Mandato impensaque probatissimi viri domini Nicolai de Franckfordia anno domini M. CCCCC. XII. die XX. septembris.« — (Majetek knihovny O. F. M. v Uh. Skalici, sig. 5080.)

⁸⁸ Explicit tisku (fol. 131): »Finit feliciter beatissimi Stanislai Cracouiensis episcopi et Polonorum prothomartyris mirifici: edita per egregium virum dominum Joannem Dlugosch. canonicum cathedralis ecclesie Cracouiensis. Anno domini 1465. Et alie legende sanctorum: Polonie: Hungarie: Bohemie Morauie: Prussie: et Slesie patronorum. Impressum Cracouie in edibus providi viri Joannis Haller. Anno partus virginalis millesimo quingentesimo undecimo, die Mercurii, vigesima quarta mensis decembris.«

⁸⁹ Podle Aug. Potthasta, Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500 (Berlin 1896), II., str. 1584, byla krakovská

Legendu o sv. Svoradovi a Benediktovi vydal dále Vavřinec Surius v proslulé sbírce životů svatých: *De probatis sanctorum vitis*, quas tam ex mss. codicibus, quam ex editis authoribus R. P. Fr. Laurentius *Surius* Carthusiae Coloniensis professus primum edidit, et in duodecim menses distribuit Maius. Hac postrema editione multis sanctorum vitis auctus, et notis marginalibus illustratus. Coloniae Agrippinae, sumptibus Joannis Kreps et Hermannii Mylij, anno CIO IOC XVIII.; na pag. 15.: De ss. Zoerardo et Benedicto. Vita sanctorum eremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris, authore B. Mauro Quinqueecclesiensi (!) episcopo.⁹⁰ Bollandisté vytýkají Suriovi, že si podle svého zvyku poněkud upravuje čtení naší legendy, podobně jako legendy o sv. Emerichu a jiných legend. Co se týče legendy naší, je výtká Bollandistů do jisté míry neoprávněná. Surius zajisté často zlepšoval text svých předloh (zvláště slovosled), ale vydává legendu Maurovu, nepodlehli svému purismu na tolik, abychom na první pohled nepoznali, že měl před sebou rukopis jiné rodiny, než byl rukopis, který sloužil za předlohu edici benátské. Tím se oslabuje výtká Bollandistů, kteří srovnávali jeho vydání s tiskem krakovským, tedy pouhým přetiskem edice benátské. Surius tedy, jak je patrné z variant k našemu vydání, nevydává legendu Maurovu podle tisku benátského nebo krakovského, nýbrž na základě rukopisu dnes neznámého, jehož příbuzenství určíme později.

Ze Suria přetiskují legendu o sv. Svoradovi a Benediktovi Melchior *Inchofer*, *Annales ecclesiastici regni Hungariae*, Řím 1644 (ad annum 1009), *Gononus*, *Vitae patrum occidentis*, lib. III., pag. 159 (jak tvrdí *Erdélyi*, jenž tyto mně nepřístupné edice cituje)⁹¹ i *Acta sanctorum ordinis s. Benedicti in saeculorum classes distributa*. Saeculum VI. Colligere coepit Lucas d'Achery, D. Johannes *Mabillon*, D. Theodoricus Ruinart. Pars I. Luteciae Paris. 1701 pag. 75—78 (Vitae SS. Zoerardi seu Andreae confessoris, et Benedicti martyris, eremitarum. Auctore (ut ferunt) Mauro Quinqueecclesiensi episcopo).⁹²

První kritické vydání legendy uspořádali Bollandisté na základě rukopisu corsendockského se zřetelem k edici Gononově, Mabillonově a jiných v *Acta sanctorum julii...* a Joanne Bapt. Sollerio, Joanne Pinio, Guilielmo

edice vydána znovu r. 1519 a podle Davida *Czvittingera*, *Specimen Hungariae literatae*, Francofurti et Lipsiae 1711 (v odděl. Bibliotheca scriptorum, qui extant de rebus Hungaricis, pag. 29) byla sbírka legend uherských z edice benátské přetištěna ještě v spise *Bongarsii* Jacobi, *Collectio Hungaricarum rerum scriptorum variorum aliquot, tum historicorum, tum geographicorum*, Francof. Moen. 1600, kterýžto tisk neznám.

⁹⁰ *Suriova* kolekce *De probatis sanctorum vitis* (nebo též *Historiae de vitis sanctorum*) byla častěji přetiskována a doplňována jinými legendami. První edice kolínská z r. 1569—1570 byla znova vydána r. 1576 a rozšířena v přetisku benátském z r. 1580 až 1581 a kolínském z r. 1618, který má již 12 dílů (podle měsíců). Tento citujeme. Poslední vydání vyšlo v Augšpurku r. 1875 o 13 dílech. Naše legenda je zařazena mezi svaté k 1. květnu. O edicích *Suria* srv. *Pottbast*, I. c., II., 1584, a *Kaindl*, *Studien*, 12 n.

⁹¹ *Erdélyi*, I. c. I., 413.

⁹² Starší vydání pařížské z r. 1668 (9 sv.) a pozdější benátské z r. 1733 (9 sv.).

Cupero, Petro Boschio . . . tomus IV. (Venetiis 1748), pag. 336—337. Edici Bollandistů i s celým aparátem kritickým přetiskují trnavská *Acta sanctorum Ungariae*, ex Joannis Bollandi, Societatis Jesu, continuatorum eiusdem, aliorumque scriptorum operibus excerpta et prolegomenis ac notis illustrata . . . Semetre secundum. Tyrnaviae 1745, pag. 64—69.

Poslední vydání legendy pořídil Stephanus Lad. *Endlicher*, *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana* (Sangalli 1849, anastat. přetisk v Berlíně 1930), pag. 134—138: Mauri episcopi Quineecclesiensis Vita ss. Zoerardi s. Andreae confessoris et Benedicti martyris, eremitarum. E Surio ad diem 1. Maii. Text, jak patrně hned z titulu, vydán podle Suria. Srovnáním se však zjišťuje, že na dvou místech, ostatně nevýznamných, mění Endlicher čtení Suriovo.

Úryvky z legendy mají: Martin *Baronius*, *Vitae, gesta et miracula quinque fratrum eremitarum Casimiriensium — simulque et aliorum sociorum eorum: Athanasii, Laurenti et Bogomili etc.* Cracoviae 1610, pag. 24 squ. (část legendy, pokud se týká Svorada, asi ze Suria);⁹³ Damianus *Fuxhoffer* — Maurus *Czinár*, *Monasteriologiae regni Hungariae libri duo . . .* (Pestini 1858) I., pag. 194—195, podle Mabillona; Stephanus *Katona*, *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, tomulus I. (Pestini 1779), pag. 165—166, takřka celou podle Bollandistů; [Josephus *Vurum*], *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria cum ichnographicis tabellis . . .* (Posonii 1835), pag. 123—127, kromě několika vět celou legendu podle Bollandistů (jen místo tempore illo má tempore quo).

Legenda byla také překládána. Slovensky od Fr. V. *Sasinka* v Slovenském letopise IV., str. 2—4, do maďarštiny od *Szabó Károly*, *Emlékiratok a magyar kereszténység első századáról* (Pest 1865), str. 105—109, do polštiny Piotr *Skarga* S. I., *Żywoty świętych starego i nowego Zakona* (Kraków 1589) str. 391—392 (Żywot S. Jędrzeja Polaka Pustelnika).

IX.

Rukopisy legendy Maurovy: pařížský, bruselský a mnichovský. Skupiny rukopisné X, Y, Z a jejich poměr. Breviáře uherské z XIV. a XV. století. Základem edice rukopis bruselský.

Bollandisté první uvádějí r u k o p i s y Maurovy legendy o sv. Svoradovi a Benediktovi, které znali připravující její edici v slavné sbírce *Acta sanctorum*. Praví o tom: *Habemus in Belgio duplex eorundem Actorum manuscriptum exemplar: unum, quod servatur apud Canonicos Regulares Rubeae vallis prope Bruxellas, sicut Molanus in Additionibus Usuardinis die I. Maji ad marginem notavit; alterum vero extat apud Canonicos Regulares coenobii Corsen-*

⁹³ *Wojciechowski*, l. c. 51, 74.

doncani, e quo nos illud excerptimus ex codice, qui inscribitur: *Secunda pars diversarum Legendarum*.⁹⁴ Z toho je patrno, že vydávají Maurovu legendu podle rukopisu corsendonckského, jak se ostatně čte i v záhlaví edice: *Ex Ms. Corsendoncano Canoniorum Regularium, quod cum Legenda Cracoviensi anni 1511, et editione Gononi, Mabilloni, aliorumque collatum est*. Při bližším ohledání vysvítá, že se snažili pořídit edici principiálně na základě čtení jednoho dobrého rukopisu a eruovati i text logický, to jest cestou rekonstrukce po stránce věcného obsahu kombinací jiných čtení na sporných místech — tedy i částečnou rekonstrukcí po stránce slovního znění. Na štěstí při rukopisném dochování textů naší legendy není nebezpečí, které se vždy skrývá ve smířování těchto dvou postulátů, příliš veliké, a tak lze říci, že se pokus Bollandistů celkem zdařil. Formálně však působí jistou obtíž změtení tradice rukopisné s tradicí ediční, neboť Bollandisté, uvádějící důležitější varianty in margine, neoznačují blíže, zda je to čtení rukopisu, nebo edic a kterých edic; rovněž není jisto, zda mlčky nedávají přednost i v textu některé variantě edic před čtením jejich rukopisu. Z téhož rukopisu vydali Bollandisté též všechny ostatní legendy o uherských svatých: sv. Ladislava (*Acta sanctorum Jun. tom. IV., p. 317 sq.*), sv. Štěpána, t. j. legendu Hartvíkovu (*A. s. Sept. tom. I., p. 480 sq.*), sv. Emericha (*A. s. Nov. tom. I., pars I., p. 478 sq.*) a sv. Gerarda (*A. s. Sept. VI., p. 722 sq.*). Tvrzení, že tento rukopis, který byl někdy majetkem kláštera Corsendonckského v Brabantu, se chová nyní v knihovně Mazarine v Paříži pod č. 1329, objevuje se po prvé u Kaindla⁹⁵ s odvoláním na Bollandisty (*A. s. Nov. tom. II., pars I., p. 478*), pak u Erdélyiho, Chaloupeckého a jinde. Než v mazarinském rukopise č. 1329 není žádných legend — je to kodex, obsahující věci z kanonického práva. Avšak v téže knihovně pod sign. 1733 jest rukopis, v němž vedle kusů různého obsahu jsou na fol. 399—418 legendy o uherských, polských a českých svatých — také legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi — v tomto pořadí: sv. Vojtěch, Stanislav, Ladislav, Svorad a Benedikt, Štěpán (Hartvíkova legenda), Emerich, Gerard a Václav.⁹⁶ Legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi je zde na fol. 406^a—407^a. Tato část kodexu s legendami je nadepsána: *Secunda pars diversarum legendarum*. Kodex byl psán r. 1498 v Corsendoncku v Brabantě. Srovnáním těchto údajů s popisem Bollandistů bylo by možno souditi, že mazarinský rukopis čís. 1733 byl jejich předlohou (rukopis čís. 1329, tradovaný v literatuře byl by s ním totožný), nebo jest aspoň opisem tohoto rukopisu. Kollací textu legendy o sv. Svoradovi a Benediktovi rukopisu čís. 1733 se čtením Bollandistů se potvrzuje tento dohad jen z části, vadí v tom nepřesná

⁹⁴ *Acta sanctorum*, l. c. 336.

⁹⁵ *Kaindl*, *Studien*, l. c., str. 11.

⁹⁶ Srv. též *A. Molinier*, *Catalogue des mss. de la Bibl. Mazarine*, vol. II. (Paris 1886), p. 203 (n° 1733).

ediční praxe Bollandistů. Na př. rukopis má »Tempore«, Bollandisté čtou »Tempore illo«; rukopis nemá veledůležitou apposici »Zobor nominatum«, Bollandisté, jako všechny ostatní rukopisy i edice, ji mají; v rukopise jest nesprávné »non solum sufficeret«, místo »non solum non sufficeret«, jak mají Bollandisté; rukopis: »per ipsam sepe«, nesprávně, místo »per ipsam sepem«, jak Bollandisté; rukopis: »miserat«, Bollandisté: »miserat accersitum«. Varianty první, druhá a poslední jsou zajisté příznačné a nelze je vyložit pouze zlepšováním textu Bollandisty. Za jiných okolností by stačily k úsudku, že předlohou Bollandistů nebyl rukopis č. 1733. Ale tím, že Bollandisté při konstrukci čtení legendy měli zřetel i k starším edicím, možno vysvětliti rozpor mezi jejich čtením a textem legendy řečeného rukopisu, který se zřejmě jeví v hořejších variantách. »Tempore illo« má také Surius; »Zobor nominatum« nechybí v žádné edici (má také krakovský legendář z r. 1511, Surius, Mabillon a j.); »non solum non sufficeret« má Surius, Mabillon a j. (variantu lze ostatně vyložit správnou konjunkturou Bollandistů); »per ipsam sepem« podobně; pleonasmus »miserat accersitum« má také Surius a j. Majíce toto na paměti, můžeme se vyjádřiti o věci takto: Jestliže neměli Bollandisté za předlohu rukopis č. 1733, ač je to pravděpodobné, pak jistě jejich předloha patřila do stejné skupiny rukopisné, jako rukopis č. 1733. Srovnáním variant naší edice je dále patrno, že rukopis téže rodiny byl předlohou edici benátské z r. 1498, přetištěné do slova v krakovském legendáři z r. 1511 a znova v benátské edici z r. 1512. Bollandisté znali jen tisk krakovský, a ten se jim shodoval s jejich rukopisnou předlohou »fere verbotenus«. Po pravdě jsou však jisté rozpory textové mezi krakovským tiskem a edicí Bollandistů, vzniklé tím, že Bollandisté dali někdy přednost čtení jiného vydání (na př. »Tempore illo«, místo »Tempore« — což má krakovský legendář — »miserat accersitum«, místo pouhého »miserat«), jednak jsou i neshody, ale značně menší, mezi tiskem krakovským a rukopisem č. 1733, o němž jsme řekli, že patří do skupiny rukopisné, z něhož se vyvozuje předloha Bollandistů (nebyl-li sám předlohou). Krakovský legendář má »Zobor nominatum«, jak má ovšem již benátská edice, jejíž jest přetiskem, avšak tento obrat chybí v rukopise č. 1733. Rozchází se s ním také v menších variantách, ale to jsou spíše chyby písařské a nejsou tedy směrodatné v naší otázce. Pravděpodobně jest tedy náš rukopis opisem některého rukopisu řečené skupiny, podle něhož byla vydána legenda Maurova v edici benátské z r. 1498; při opisování byl pak nedopatřením písaře vynechán obrat »Zobor nominatum«. Další zkoumání textu rukopisu č. 1733 a čtení benátské edice je veskrze příznivé tomuto tvrzení, jakž názorně ukazují varianty našeho vydání. Více o tomto rukopisu říci nelze. Datován je přímo, ale zjevných známek provenience není. Textově — kromě zmíněné a vyložitelné výpustky obratu »Zobor nominatum« — je čtení jeho dobré.

O druhém rukopisu legendy o sv. Zoerardovi a Benediktovi v Belgii, jenž byl majetkem kláštera řeholních kanovníků Rubeae Vallis u Bruselu, věděli

Bollandisté pouze z údaje Molanova k dodatkům Martyrologia Usuardova, ale neužili ho ke své edici. Podle poznámky Molanovy: Eodem die sanctorum eremitarum Zoerardi et Benedicti martyris, quorum vitam descripsit Maurus episcopus Quinqueclesiastensis (nezvyklý tvar místo Quinqueecclesiensis)⁹⁷ a podle jeho provencience lze mít za to, že rukopis tento je totožný s rukopisem Král. knihovny v Bruselu č. 982, kdež na fol. 3^b—4^a je Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris a beato Mauro episcopo Quinqueclesiastensis (!), descripta. Obsahem kodexu, jež se dostal do Bruselu z řečeného kláštera, jsou legendy a »sermones de sanctis« [v užším slova smyslu]. Zda byl psán v Belgii, nebo jak se tam dostal, nelze říci. Písmo rukopisu je z konce XV. století s náběhy renaissanční kursivy, patrné zvláště na charakteristické ligatuře slabiky *re-* na počátku slova.⁹⁸

Třebas Surius, jak obyčejně, pozměňuje v edicích slovosled svých předloh a rozličně »zlepšuje« čtení, je zřejmo ze srovnání jeho vydání s textem legendy rukopisu bruselského, že mu sloužil za předlohu v tomto případě rukopis, jenž se do jisté míry stýká se čtením rukopisu bruselského. Příbuznost ta není veliká, jak ukazuje konfrontace různoctení v naší edici, ale na tolik závažná, abychom na jejím základě mohli roztržiti rukopisy legendy do určitých skupin. Rukopis bruselský je mezi skupinou rukopisu corsendonckského (X) a skupinou rukopisu, který znal Surius (Y) — geneticky se to jeví tak, že typy obou skupin jsou deriváty typu rukopisné skupiny (Z), do níž patří rukopis bruselský. To tedy neznamená, že rukopis corsendonckský a rukopis Suriův jsou přímými odvozeninami rukopisu bruselského; příbuznost mezi rukopisnou skupinou X a skupinou Y je pouze zpětná a vede přes skupinu Z. Pravděpodobně však typ skupiny Y přijímá ze skupiny Z více z oněch znaků, které byly většinou potlačeny při vzniku typu skupiny X. Ačkoliv celá tradice rukopisného materiálu naší legendy nevykazuje důležitých variant, podle nichž bylo by nutno dáti některému rukopisu určité skupiny přednost, zvolili jsme, vedeni hořejší úvahou, za základ edice typ skupiny Z, čímž se ovšem nemyslí, že by čtení rukopisu bruselského bylo vždy a všude rozhodující (ve všem ho skutečně následovati nelze) — ale není to také žádná rekonstrukce textu, jaký autor »napsal nebo napsati chtěl«, neboť se vidělo bezpečnějším spolehnouti se v zásadě na rukopis bruselský a získati tak znění legendy pevnou půdu rukopisného dochování.

Do rukopisné rodiny X patří také text naší legendy z k o d e x u

⁹⁷ *Acta sanctorum*, l. c. 328.

⁹⁸ Rukopisy z kláštera Rubeae Vallis (dnes Rouge Cloître) i z kláštera korsendonckského se dostaly většinou do Královské bibliotéky Belgické v Bruselu; z kláštera korsendonckského na př. 2 svazky velkého čtyřsvazkového legendáře (no. 858—861, 1049—1051), z jehož ostatních dvou svazků jeden je nezvěstný a druhý je snad onen mazarinský (*secunda pars diversarum legendarum*), o němž se píše nahoře. Srv. J. *Van den Gheyn*, *Catalogue des Manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, tom. V., pag. 88—99, 233.

Bavorské státní knihovny v Mnichově, cod. lat. 16024. Rukopis byl před rokem 1803 v knihovně probošství řeholních kanovníků sv. Augustina u sv. Mikuláše v Pasově. Na fol. 1^a in margine rukou XV. století je poznámka: »Iste liber est monasterii S. Nicolai extra muros Patavie ordinis S. Augustini«. Má celkem 51 listů pergamenových, obsahem jeho jest sbírka latinských kázání, psaná devíti rozličnými rukami na konci XIV. a počátkem XV. století. Na fol. 30^b až 32^a jest »Legenda Zeorardi«, psaná rukou z počátku XV. století. Na konci kázání, psaného jinou rukou, je přičiněn letopočet 1400 (fol. 40^b). Pod tím, zase jinou rukou, jest připsán tento historický záznam z roku 1411: »Anno Domini milesimo quadringentesimo undecimo videlicet in die sancti Jeronimi presbiteri mortuus est reverendus in Christo pater dominus Wolframus archiepiscopus Pragensis in civitate Posoniensi, que sita est in terra Ungarie. Připisek ukazuje, že legenda o sv. Svoradovi a Benediktovi byla opsána počátkem XV. století, prozrazuje nepřesnou znalost českých poměrů tím, že zaměňuje arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka, který zemřel dne 28. VIII. r. 1411 skutečně v Bratislavě, s arcibiskupem Wolframem ze Škvorce, mrtvým od 1. května 1402. Myslí se však zřejmě na Zbyňka, rok i místo úmrtí je správné. Zdá se však, že také v Uhrách kodex psán nebyl. Pravděpodobně vznikl v okruhu českého kulturního vlivu (srv. datování dnem sv. Jeronýma, oblíbeného u nás »slovanského« světce od doby Karla IV.), ale, jak hořejší údaje prozrazují, zřejmě mimo země české i Slovensko (event. Uhry). Možno připustiti, že rukopis je provenience pasovské, snad přímo z Pasova, kdež od XIV. století bývali vždy nějakí Češi, ať v kapitule, nebo v klášteřích. Legenda Maurova jest opsána velmi nedbale, rozvádění zkratek je namnoze nesprávné, a vůbec vážné chyby písařské prozrazují, že opisovač neznal dobře latinsky. Ve variantách registrujeme aspoň významnější různosti rukopisu mnichovského, jsou to z většiny jenom písařské chyby a jiná neporozumění. Příbuznost jeho se skupinou X je však zcela jistá.

Konečně zaznamenáváme i zde *rukopis kapitulní knihovny v Bratislavě* č. 89, dnes bohužel nezvěstný, o němž nelze říci více, než co bylo uvedeno nahoře při výkladu o původu Svoradově. Jedinou, nahoře již zmíněnou variantu, vytýkáme též v poznámkách k naší edici. Do jaké skupiny tento rukopis patří, nelze ovšem určit. Třeba ještě dodati, že také v *seminární knihovně v Lublínu* byl před válkou rukopis z XV. století pod č. 15. H. I. s životy svatých, mezi nimiž byla (podle sdělení prof. Semkowicze) i legenda Maurova »Vita sancti Andreae-Zorardi«, ale též tento rukopis je dnes ztracený.

Rukopisné skupině X se blíží i *lekce o sv. Svoradovi a Benediktovi* uherského breviáře z počátku XIV. století, uchovávaného dnes v rukopisném oddělení Maďarského národního musea cod. lat. 33. na pag. 293. Je provenience uherské a psal jej nějaký Nicolaus Sac de Cerovabrida. Formálně má rukopis charakteristické znaky »knižního písma« lombardského z rozhraní XIII. a XIV.

století. Lekce uveřejňujeme úplně na konci ve zvláštní příloze. Tamtéž se otiskuje jedna stránka z lekcí o sv. Svoradovi a Benediktovi uherského breviáře z konce XV. století z téže knihovny cod. lat. 132, pag. 377, nejdůležitější část z celé legendy. Je to opis breviáře předešlého, změněný poněkud formálně a rozšířený o antifony a responsoria. Úryvky z legendy v těchto lekcích patří tedy také k rukopisné skupině X.

Závěrem lze shrnouti:

K rukopisné skupině X náleží rukopis mazarinský (corsendonckský), který vzali za základ Bollandisté (sem patří do jisté míry i edice přetiskující text Bollandistů), neznámý rukopis, jenž byl předlohou edici benátské z r. 1498 (a tedy i přetisku této edice z r. 1516 a krakovskému legendáři z r. 1511), neznámý rukopis, z něhož čerpal uherský breviář k lekcím o sv. Svoradovi a Benediktovi, opisovaný na počátku XIV. století, a tedy nepřímo i jeho přepis a úprava z konce XV. století; konečně rukopis mnichovský z počátku XV. století.

K rukopisné skupině Y náleží rukopis, jenž byl předlohou Suriovi a nepřímo i těm edicím, které jsou přetisky ze Suria.

K rukopisné skupině Z patří rukopis bruselský.

Naše vydání legendy o sv. Svoradovi a Benediktovi bylo pořízeno na základě rukopisu bruselského, jež značíme *A*, kollací s rukopisem mazarinským *B*, mnichovským *C*, s bratislavským *D*, s edicí benátskou z r. 1498 *Be* (zaznamenány též odchylky edice krakovské z r. 1511 *Kr*), s edicí Suriovou *Su* a Bollandistů *Bo*. V příloze se otiskují lekce uherského breviáře z poč. XIV. století a důležitější partie z lekcí uherského breviáře z konce XV. století.

TEXTY.

I.

MAURI, EPISCOPI QUINQUEECCLESIENSIS, VITA SANCTORUM ZOERARDI-ANDREAE CONFESSORIS ET BENEDICTI MARTYRIS, EREMITARUM.¹

Tempore,^a quo sub christianissimi Stephani regis nutu nomen et religio deitatis^b in Pannonia rudis^c adhuc pullulabat, audita fama boni rectoris multi ex terris^d aliis^e canonici et monachi ad ipsum quasi ad patrem confluebant, non quidem alicuius causa coacti

¹ Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris a beato Mauro, episcopo quin [que] ecclesiastensi, descripta *intitulat A*. [f° 3^b]; De sanctis Zoerardo et Benedicto *intitulat B*. [f^o CCCCVI^a]; Legenda sanctorum Zeorardi et Benedicti martirum *intitulat C*. [f° 30^b]; Sanctorum Zoerardi et Benedicti *intitulat Be*. [b II^b].

^a Tempore] illo *add. Su. Bo*.

^b divinitatis *C*.

^c rudis] rudus *B*; regis *C*.

^d ex terris] exercitus *C*.

^e alii *B. Be. Kr*.

necessitatis,^f sed ut novum^g sancte conversacionis gaudium ex eorum conventu adimpleretur.^h

Inter quos quidam,ⁱ sancti spiritus instinctu tactus, ex rusticitate quasi rosa ex spinis ortus, nomine Zoerardus,^j hanc in^k patriam^l de terra Poloniensium^m advenit et aⁿ Philippo abbate, cuius monasterium, Zobor^o nominatum,^p in Nitriensi territorio^q ad honorem sancti Ypoliti^r martyris^s situm erat, habitu accepto et^t Andreas nominatus eremiticam^u vitam agere statuit. Ibique^v quantax^x contricione cordis et corporis maceracione [se ipsum] affligeret,^y ex relacione sui discipuli^z beati Benedicti secum^{aa} conversantis que audivi, paucis^{bb} literis commendare^{cc} decrevi. Ego quidem^{dd} Maurus, nunc^{ee} deo miserante^{ff} episcopus, tunc autem puer^{gg} scolasticus virum bonum vidi; sed que esset eius^{hh} conversatio,ⁱⁱ non visu^{jj} sed auditu^{kk} percepi. Ad nostrum ergo^{ll} monasterium, in^{mm} honorem beati pontificis Martini consecratum,ⁿⁿ cum^{oo} iam dictus monachus Benedictus^{pp} sepe^{qq} venisset, michi hec, que sequuntur, de eius vita^{rr} venerabili narravit.

Postquam idem venerabilis^{ss} vir Andreas heremi solitudinem subintravit,^{tt} magna^{uu} corporis defatigacione,^{vv} spiritualis autem vite corroboracione, ieiunium semper observavit,^{xx} tribus diebus ab omni re, que mandi potest,^{yy} abstinuit pro dileccione gracie ipsius,^{zz} qui propter homines homo factus quadraginta diebus ieiunavit. Cum autem quadragesimale tempus^a adveniret,^b ad exemplum^c vite regularis, sub qua Zozimas^d abbas degebat, ubi quadraginta quinque dactilis^e quisque^f quadragesimam deduxit, ipse^g a patre Philippo, a quo habitum religionis^h perceperat,ⁱ quadraginta nuces accepit et eo

^f coacti necessitatis] necessitatis coacti *Su.*
Bo.; coacti et necessitatis *C.*

^g novum] rectum *C.*

^h adimpleretur] adimplerent *C.*

ⁱ quidam] *om. C.*

^j Zeorardus *C. loco ex rusticitate pon. de stirpe regia D.*

^k in] ad *C.*

^l patriam] esse *add. C.*

^m Polonorum *Su. et Bo. (lect. var. in marg.).*

ⁿ ab *C.*

^o Zobur *C.*

^p Zobor nominatum] *om. B.*

^q territorio] *om. C.*

^r Hippolyti *Su. Bo.*; Yppoliti *Be. Kr.*

^s martyris] *om. B. Be. Kr.*

^t et] *om. C.*

^u heremiticam *B. Be. C.*

^v Ibique] Ibi vero *Su. Bo. (lect. var. in marg.).*

^x quanta] *sequ. delet. continencie B.*

^y se ipsum affligeret] affligeret *A.*; afflixerit sese *Su.*; se ipsum affligeret *alii.*

^z sui discipuli] discipuli eius *Su.*

^{aa} secum] cum ipso *Su.*

^{bb} pauca *C.*

^{cc} mandare *Su.*

^{dd} quidam *B. Be. Kr.*

^{ee} nunc] autem *C.*; *om. Su.*

^{ff} miserante] nunc *add. Su.*

^{gg} puer] pure *C.*

^{hh} esset eius] eius esset *B., Be. Kr. Bo.*

ⁱⁱ sed que esset eius conversacio] sed que eius conversacio esset *C.*

^{jj} visa *C.*

^{kk} audita *C.*

^{ll} ergo] *om. C.*

^{mm} in] ad *B, C, Be. Kr. Bo.*

ⁿⁿ consecutum *C.*

^{oo} cum] tamen *C.*

^{pp} monachus Benedictus] Benedictus monachus *C.*

^{qq} sepe] *om. C.*

^{rr} eius vita] vita eius *Su.*, deinde vita *C.*

^{ss} venerabilis] beatus *B, C, Be. Kr. Bo.*

^{tt} subintravit] peciit *Su.*

^{uu} magna] quidem *add. Su.*

^{vv} defatigacione] fatigacione *B, castigacione C.*

^{xx} observabat *C.*

^{yy} possunt *B, Be. Kr.*

^{zz} gracie ipsius] ipsius gracie *C.*

^a quadragesimale tempus] tempus quadragesimale *C.*

^b advenit *C.*

^c ad exemplum] exemplum *A, Be. Kr.*; exemplo *Su. Bo.*

^d Zoymas *C.*; Zozimus *Bo. (var. lect. in marg.).*

^e dactilis *B.*

^f quisque] quibus *C.*

^g ipse] tempus *C.*

^h religionis] *om. B, C, Be. Kr. Bo.*

ⁱ perceperat] acceperat *C.*

existensⁱ victus^k contentus diem sancte resurrectionis cum gaudio expectavit. Eisdem^l vero et aliis diebus, licet esus ad corpus refocillandum non solum non^m sufficeret, verumⁿ etiam spiritum ipsum^o ad defectum perduceret, ipse tamen excepto^p tempore orationis nunquam a labore^q cessavit, sed accepta securi quemdam^r laboraturus^s silve locum solitarium^t subintravit.^u Ubi cum pre nimio labore et^v ieiunii districcione corpore et spiritu deficiente quadam die premortuus iaceret, quidam iuvenis pulcherrimus^x aspectu et visionis^y angelice advenit et superpositum^z vehiculo ad cellam suam^{aa} perduxit;^{bb} at^{cc} extasi, in^{dd} qua erat, delapsa^{ee} postquam ad se^{ff} reversus, quid erga eum^{gg} dei misericordia^{hh} egerit,ⁱⁱ agnovisset,^{jj} supradicto discipulo suo Benedicto, qui michi hec narravit, professus est eadem^{kk} constringens eum iuramento, ne ante diem obitus^{ll} sui nota^{mm} cuiquamⁿⁿ faceret. Post laborem autem^{oo} diurnum^{pp} corpori^{qq} quietem^{rr} nocturnam talem adhibuit, que magis tormenti et afflictionis^{ss} quam requiei nomen habere potuit.^{tt} Planatum^{uu} equidem truncum^{vv} quercinum sepe circumdedit et per ipsam^{xx} sepem^{yy} arundines acutas ex omni parte infixit. Ipse vero in trunco sedens tali sessorio^{zz} usus est artuum^a reiteracione,^b ut si forte corpus sopore gravatum qualemcumque^c se in partem flecteret,^d harundinum acie sauciatus graviter evigilaret. Insuper et ex ligno coronam factam capiti suo circumponebat, ad quam quatuor in partibus^e quatuor^f lapides^g suspendebat, ut si caput sopitum quocumque^h inclinaret,ⁱ lapide^j percuteretur.

O beati^k viri Andree^l merces, quam beata et eterna vita^m corona centiesⁿ ornata, que

ⁱ existens] *om.* C.
^k victus C.
^l Hiisdem C. Iisdem Su.
^m non] *om.* B, C, Be. Kr.
ⁿ verum] sed C.
^o spiritum ipsum] ipsum spiritum C.
^p excepto] *om.* C.
^q nunquam a labore] a labore nunquam C.
^r quemdam] quem B.
^s laborantem C.
^t solitarium C.
^u subintravit] intravit Su.
^v et] *om.* C.
^x pulcherrimo C.
^y visionis] similis visione C.
^z superpositum] impositum Su.
^{aa} suam] eius Su.
^{bb} perduxit] adduxit Su. Bo.
^{cc} at] et Su.
^{dd} in] *om.* C.
^{ee} delapsa] decedente Su, Bo. (*lect. var. in marg.*).
^{ff} se] est *add.* C.
^{gg} eum] ipsum Su.
^{hh} dei misericordia] misericordia dei C, Su.
ⁱⁱ egerit] egeret Bo.; ageret B, C, Be. Kr.; egisset Su.
^{jj} agnovisset] agnovit Su.
^{kk} professus est eadem] eadem provisus est C; confessus est Su.
^{ll} diem obitus] obitum diem C.
^{mm} nota] notum Su, Bo (*lect. var. in marg.*).

ⁿⁿ cuiquam] *ras.* cuidam *corr.* cuiquam B.
^{oo} autem] *om.* C.
^{pp} diurnum] diuturnum C.
^{qq} corpore C.
^{rr} quieto C.
^{ss} tormenti et afflictionis] tormento et afflictionis C; tormenti et affectionis Be. Kr.
^{tt} habere potuit] mereatur Su.
^{uu} Plantatum C.
^{vv} truncum] et *add.* Bo.
^{xx} ipsum A, Be.
^{yy} sepe A, B, Be. Kr.
^{zz} sessorio] fossorium et *sequ. delet.* artus est C.
^a usus est artuum] artuum usus est B, C, Be. Kr. Bo.
^b reiteracione] recreacione C.
^c qualemcumque] *om.* Bo.
^d flecteret] reflecteret C., in partem se flecteret Su.
^e quatuor in partibus] in partibus quatuor Su.
^f quatuor] totidem Su.
^g quatuor lapides] lapides quatuor C.
^h quocumque] quo quam C.
ⁱ inclinaretur C.
^j lapidibus B., lapidum Be.
^k beati] boni C.
^l Andree] *om.* C.
^m quam beata et eterna vita] quam beate et eterne vite Bo.; *om.* C.
ⁿ centies] coccinis C.

in celo recompensat, quod in terra^o graviter emptum^p fuerat! O inauditum genus confessionis, quod preciosius facit regnum promissionis! Non cibus, non requies^q auferre potuit dulcedine vana vitam eternitatis,^r et nequam^s spiritus aditum invenire nequivit decepcionis.

Hec, que inserta^t sunt, discipulo suo iam dicto^u Benedicto referente^v cognovi. Qui et ipse patre suo defuncto^x locum eundem^y inhabitare decrevit.^z Cumque^{aa} per tres annos exemplo^{bb} magistri districte vitam ageret, latrones supervenientes^{cc} et multam apud ipsum pecuniam esse^{dd} sperantes ductum ad ripam fluminis Wag^{ee} iugulaverunt et in ipsam aquam^{ff} dimiserunt. Diu vero corpore ipsius quesito et non invento per integrum annum visa est aquila in ripa fluminis Wag^{gg} quasi quedam^{hh} observatura sedere, per quam de corpore certi effecti quemdam aquisⁱⁱ intromergi^{jj} fecerunt et sic^{kk} integrum,^{ll} quasi nuper obiisset, invenerunt. Positus autem est^{mm} ibidemⁿⁿ Benedictus in basilica beati Emmeranni^{oo} martyris in eadem sepultura,^{pp} in^{qq} qua pausabant^{rr} ossa beati^{ss} Andree sancti patris,^{tt} qui michi de eodem^{uu} venerabili^{vv} omnia, que scripsi, iam retulit.^{xx} Sed^{yy} que sequuntur, Philippus abbas michi^{zz} abbati^a constituto^b enarrare^c consuevit.

Cum igitur tempus^d resolutionis sui corporis immineret, indicans eis hoc, qui aderant, ne ab ullo vestimentorum^e suorum^f exueretur operimento,^g precepit, donec abbas Philippus, post^h quem miserat,ⁱ adveniret. Qui pater adveniens, ubi corpus venerabile iam^j mortui^k iacebat,^l lavandum [exuit],^m catenam ereamⁿ viscera iam^o attingentem invenit.

- o in terra] *om. C.*
p emptura *C.*
q requies] et sanctis viris *add. C.*
r vitam eternitatis] eternitatis vitam *C.*
s nequam] requiem *C.*
t inserta] in certa *B*; iam dicta *Su*; insita vel inserta *C.*
u suo iam dicto] eius *Su.*
v referente] reverente *C.*
x defuncto] de *A.*
y locum eundem] locum eundem desertum *B., Be. Kr. Bo.*; loci eiusdem desertum *C.*
z Martyrizacio Benedicti *add. in marg. B.*
aa Cumque] cum *B, Be. Kr. Bo.*; Ubi cum *C.*
bb exemplo] sui *add. C.*
cc latrones supervenientes] supervenientibus latrones *C.*
dd esse] *om. C.*
ee fluminis Wag] Weg fluminis *C.*
ff aquam] *sequ. delet.* dimiserunt *B.*
gg *verba* iugulaverunt et in ipsam aquam *usque ad* fluminis Wag *om. C.*
hh quedam] *om. C.*
ii aquis] in aquas *Su. Bo.*
jj intromergi] immergi *Su*; inmergi *C.*
kk et sic] *om. C.*
ll integrum] vel incorruptum *add C.*
mm Positus autem est] Conditus est *Su.*
nn ibidem] autem *Su*; *om C.*

- oo Emmeranni] Hyeremanni *B*; Hyemeranni *Be. Kr*; Emerammi *C*; Emmerammi *Su, Bo.*
pp in eadem sepultura] in eodem sepulcro *Su.*
qq in] *om. B, Be. Kr. Bo.*
rr in qua pausabant] quo asservabantur *Su.*
ss beati] sancti patris *B, C, Be. Kr. Bo.*
tt sancti patris] eius sancti patris *Su*; venerabilis *B, C, Be. Kr. Bo.*
uu eodem] eadem *Be*; eadem heremitica *C.*
vv venerabili] beato heremita *B, Be. Kr. Bo*; *om. C.*
xx *verba* qui michi *usque ad* retulit *om Su.*
yy Sed] iam *Su.*
zz michi] iam *add. C.*
a abbati] ablati *C.*
b constituto] *om. C.*
c narrare *Su.*
d tempore *B.*
e vestimentis *C.*
f suis *C.*
g operimento] *om C.*
h post] *om. C, Su.*
i miserat] accersitum *add Su. Bo.*
j venerabile iam] iam venerabile *C.*
k mortui] mortuum *Su.*
l iacebat] *om. C.*
m exuit] *om. A, Su.*
n eneam *C.*
o iam] *om. C.*

O^p mira res et inaudita! Cathena carnes^q intus putrefaciens cute^r foris est obducta.^s Sed nesciri^t posset^u hoc genus martyrii, nisi ad umbilicum ligati nodus^v appareret metalli. Soluta vero^x cathena dum ex corpore trahitur, sonus costarum elisarum graviter auditur. Cuius cathene partem mediam ab eodem abbate^y impetravi,^z et usque nunc^{aa} custoditam^{bb} petitioni ducis christianissimi Gayse,^{cc} cum^{dd} desiderio michi pro ea instanti,^{ee} negare nequivi. Sepulto quoque beati viri^{ff} corpore, que per revelacionem abbatis Philippi cognovi, cognitu^{gg} digna esse videbantur^{hh} memoria, notavi.ⁱⁱ

Tempore quodam latrones, quorum collegia maxima ex^{jj} parte solitudinem^{kk} inhabitant, in silva congressi sunt. Quibus^{ll} confligentibus unum eorum^{mm} multum sauciarant.ⁿⁿ Conflictu dirempto cum hunc^{oo} socii vulneratum^{pp} nequaquam in silva dimittere voluissent,^{qq} consilio inito^{rr} ad cellam superius^{ss} dicti^{tt} viri Andree, cuius fama^{uu} omnes circumquaque attigit,^{vv} eum deferre statuerunt. Sed cum adhuc locus longe hinc^{xx} abesset, latro^{yy} in via defunctus^{zz} est. Corpore vero eius ad cellam deportato et in eadem^a posito media iam nocte, cum ossa commendare vellent humo, subito spiritu reverso iam^b mortuus resurgere^c cepit. Illis autem, qui aderant, valde perterritis^d et pre pavore fugientibus resuscitatus^e ille revocabat^f eos dicens: Nolite, fratres, formidare, neque fugere! Sanctus enim Zoerardus^g me a morte suscitavit^h ad vitam. Illis autemⁱ pre gaudio plorantibus et, ut discederet cum eis,^j rogantibus, dixit se nunquam ab ea cella discessurum,^k sed ibi in perpetuum deo et sancto Zoerardo servitutum.^l Fecit itaque,^m quod promisit, etⁿ usque ad obitum suum ibi permansit.

Aliud quoque eius miraculum nequaquam reticere volui,^o quod eodem^p Philippo

p O] *om.* C.
q carnem C.
r cute] tuta C.
s obducta est C.
t nesciri] nec sciri C.
u posset] potuisset C.
v nodus] nudus C.
x vero] non C.
y ab eodem abbate] ab abbate eodem B, C,
Be. Kr. Bo.
z impetratam B, C, *Be. Kr. Bo.*
aa usque nunc] nunc usque *Su.*
bb custodiam C.
cc Gayse] Geise *Su. Bo.*; Heisse C.
dd cum] omni C.
ee instantis C.
ff beati viri] viri beati B, *Be. Kr. Bo.*
gg cognovi cognitu] cognovi et cognitu *Su.*;
cognita B, *Be. Kr. Bo.*
hh esse videbantur] videbantur esse B,
Be. Bo.
ii *verba* Sepulto quoque *usque ad* notavi
om. C.
jj ex] *om.* C.
kk solitudinem] ex solitudine C.
ll Quibus] diu *add.* C.
mm unum eorum] unus ex eis *Su.*
nn sauciarant] sauciatus C; sauciatus est *Su.*
oo hunc] hii C.

pp socii vulneratum] vulneratum socii B,
Be. Kr. Bo.; vulneratum socium C.
qq vellent *Su.*
rr consilio inito] inito consilio C.
ss supra C.
tt dicti] beati *add.* C.
uu fama] iam ad *add.* *Su.*
vv attigit] attingit C; diffundebatur *Su.*
xx longe hinc] hic longe C; longe *Su.*
yy latro] idem *add.* C.
zz defunctus] mortuus C.
a eadem] ea *Su.*
b iam] *om.* *Su.*
c consurgere *Su.*
d perterriti C.
e resuscitans C.
f revocat C.
g Zeorardus C.
h resuscitavit C, *Be.*
i autem] quippe B, C, *Be. Kr. Bo.*
j cum eis] *om.* C.
k discessurus C.
l *verba* sed ibi *usque ad* servitutum *om. C.*
m itaque] idque C.
n et] *om.* C.
o nequaquam reticere volui] recitare nolui
nequaquam C.
p eodem] modo *add.* B, *Be. Kr. Bo.*

abbate^q narrante cognovi. In civitate Nitria^r quidam reus damnatus^s suspensus est; qui post^t solutus dei misericordia ad abbatem venit Philippum et qualiter per merita beati viri Andree liberatus esset, indicavit. Dixit enim, quod cum damnatus esset, semper nomen ipsius implorasset; et cum sublevaretur in patibulum,^u statim manibus suis^v beatus vir Andreas eum sustentaverit.^x At illi^y cum eum omnes mortuum putantes domum reverterentur, ipse eum manu sua solutum abire permisit. O qualis^z meriti vir ante deum, qui^{aa} visibilis apparens homines^{bb} solvat,^{cc} cum invisibilis inter angelorum choros^{dd} locum possideat.^{ee}

II.

BREVIARII HUNGARICI LATINI

SAEC. XIV. IN. LECTIONES DE SS. ZOERARDO ET BENEDICTO.

(*Mus. Nat. Hung. cod. lat. 33, pag. 293.*)

Andree et Benedicti martyrum.

Oratio. Sanctorum martyrum tuorum, domine, Andree atque Benedicti natalicia veneranda, quesumus, et ecclesia tua devote suscipiat, et fiat magne glorificationis amore devocior. Per.

Cetera de martyribus.

Leccio prima.

Tempore, quo sub christianissimi regis Stephani nutu nomen et religio deitatis in Pannonia rudis adhuc pululabat, audita fama rectoris boni multi ex terris aliis canonici monachi ad ipsum quasi ad patrem confluebant, non quidem causa alicuius coacte necessitatis, sed ut conversationis sancte novum gaudium ex eorum conventu adampliaretur.

Tu.

Leccio secunda.

Inter quos quidam sancti spiritus instinctu tactus, ex rusticitate quasi rosa ex spinis ortus, nomine Zourad, hanc in patriam de terra Polonensium advenit, et a Philippo abbate, cuius monasterium, Zobur nominatum, in Nitriensi territorio ad honorem sancti Ypoliti situm erat, habitu accepto et Andreas nominatus, heremiticam vitam agere statuit.

Tu.

Leccio tertia.

Postquam idem beatus vir Andreas heremi solitudinem subintravit, magna corporis defatigacione, spiritualis autem vite corroboracione ultra alia virtutis opera, que scribere longum esset, ieiunium observabat, tribus diebus ab omni re, que mandi posset, abstinuit pro dileccione ipsius gracie, qui propter homines homo factus XL diebus ieiunavit.

^q Philippo abbate] abbate Philippo *B*, *Be*,
Kr. *Bo*.

^r Nitria] Nytteria *C*.

^s dampnatur *C*.

^t post] pena *C*.

^u patibulo *C*.

^v suis] *om.* *C*.

^x sustentaverit] suscitavit *C*.

^y illi] *om.* *C*.

^z qualis] quanti *Su*.

^{aa} quod *C*.

^{bb} hominibus *C*.

^{cc} solvit *Su*.

^{dd} choris *C*.

^{ee} possideatur *Be*, *Kr.* Explicit *B*, *Be*, *Kr*.

Su, *Bo*; *C* *add.*: Tu autem. O Maria, stella maris, succurre nobis miseris in hac lacrimarum valle. *A* *add.*: Expliciunt actus sanctorum Zoerardi seu Andree confessoris et Benedicti martyris a beato Mauro quinqueecclesiastensi episcopo breviter comprehensi.

Tu.

Leccio quarta.

Benedictus patre suo Andrea defuncto locum eundem desertum inhabitare decrevit. Ubi cum per tres annos exemplo magistri districte vitam ageret, latrones supervenientes, et multam apud ipsum pecuniam sperantes esse, ductum ad ripam Wag fluminis iugularunt et in ipsam aquam dimiserunt.

Tu.

Leccio quinta.

Diu vero corpore ipsius quesito et non invento per integrum annum visa est aquila in ripa fluminis quasi quiddam observatura sedere, per quam de corpore certi effecti quendam aquis inmergi fecerunt. Et sic integrum vel incorruptum, quasi nuper obisset, invenerunt.

Tu.

Leccio sexta.

Positus est autem idem Benedictus in basilica beati Emmerami martyris eadem sepultura, qua pausabant ossa sancti patris Andree venerabilis. Factumque est, ut nec sepultura eos disiungeret, quos uniformis vite sanctitas coniunxerat, qui pro nobis apud Christum dignentur intercedere.

Tu.

Omeliā require de sanctis.

III.

BREVIARII HUNGARICI LATINI

SAEC. XV. EX. PARS LECTIONUM CUM ANTIPHONIS ET RESPONSORIIS
DE SS. ZOERARDO ET BENEDICTO.

(*Mus. Nat. Hung. cod. lat. 132, pag. 377.*)

[R e s p o n s o r i u m .

Ut sancte] conversionis Hungarie gentis gaudium ex eorum conventu adamplaretur.

A n t i p h o n a .

Inter quos quidam spiritu sancto instigatus, nomine Zoerardus, de Polonia in Ungariam advenit.

S e q u i t u r l e c c i o p r i m a .

Tempore, quo sub christianissimi Stephani regis nutu nomen et religio deitatis in Pannonia rudis adhuc pullulabat, audita fama boni rectoris multi ex terris aliis canonici et monachi ad ipsum quasi ad patrem confluebant, non quidem alicuius causa coacti necessitatis, sed ut conversionis [!] sancte novum gaudium ex eorum conventu adamplaretur.

R e s p o n s o r i u m .

Absterget deus omnem.

Inter quos quidam sancti spiritus instinctu tractus [!], ex rusticitate quasi rosa de spinis ortus, nomine Zoerardus, hanc in patriam de terra Polonensium advenit et a Philippo abbate, cuius monasterium, Zobur nominatum, in Nitriensi territorio ad honorem sancti Ypoliti martyris situm erat, habitu accepto et Andreas nominatus, heremiticam vitam agere statuit.

Tu.

R e s p o n s o r i u m.

Viri sancti gloriosum.

Postquam autem idem Andreas, vir devotus, heremi solitudinem subintravit, magna corporis defatigacione spiritualis autem vite corroboracione ieiunium observabat, tribus diebus in ebdomada ab omni re, que mandi posset, abstinuit pro dileccione ipsius gracie, qui propter homines homo factus quadraginta diebus ieiunavit.

Tu.

R e s p o n s o r i u m.

Tradiderunt corpora si.

A n t i p h o n a.

Sanctus Zorardus ad Philippum abbatem venit, qui in monasterio sancti Ypoliti martyris animas sibi commissas regebat, et ab eo habitum sanctum accepit.

A n t i p h o n a.

Vestem sancte conversacionis beatus Zorardus accepit et, Andreas nominatus, heremiticam vitam statuit.

A n t i p h o n a.

In heremo sanctus Andreas magna contricionis spiritus et corporis maceracione seipsum afflixit.

ST. SVORAD UND BENEDIKT, DIE HEILIGEN DER SLOVAKEI.

(RÉSUMÉ.)

Die Legende von den hl. Svorad (Zoerard) und Benedikt ist die älteste ungarische Legende. Aus ihr schöpfte schon die St. Stephanslegende »Vita maiore«, die aus dem Ende des XI. Jhdts. stammt. Deshalb wurde über diese Legende auch öfter geschrieben (die *Bollandisten*, *Sasinek*, *Kaindl*, *Wojciechowski*, *Chaloupecký*, *Chytil*, *Hodál* u. a.). Sie ist für die Geschichte der Slowakei wichtig, denn ihr Geschehen vollzieht sich im Gebiete von Nitra und betrifft die kirchlichen und politischen Verhältnisse dieser Gegend teils direkt, teils andeutungsweise. Deshalb schien es ratsam, die Legende erneut in ihrer Gesamtheit zu behandeln, denn auch die reichhaltige Literatur über den Gegenstand hat nicht alles erschöpft und viele Fragen verblieben noch nicht hinlänglich beantwortet, sowie eine kritische Ausgabe der Legende auf Grundlage aller erhaltenen Hs zu besorgen. Doch auch dieser Versuch kann nicht alle Probleme lösen, die bei einem tieferschürfenden Studium der Sache auftauchen. Hier werden nur die Resultate gegeben, zu denen der Autor durch eine eingehende Analyse der Legende und der Hilfsquellen gelangte, soweit diese auf die gestellte Frage Bezug haben.

Der kurze Inhalt der Legende (vgl. die Ausgabe) ist folgender: Unter der Regierung des Königs Stephan, als das Christentum in Pannonien erst schwach aufblühte, kamen zahlreiche Missionäre aus fremden Ländern, um den neuen Glauben verbreiten zu helfen. Unter ihnen war auch S v o r a d (Zoerard),

der »aus dem Lande der Polanen« nach Pannonien kam, unter dem Abte Philipp in das Benediktinerkloster des hl. Hyppolit auf Zobor eintrat und den Klosternamen *A n d r e a s* annahm. Er verblieb nach der Klosterregel in der Oboedienz des Abtes, führte aber zugleich das Leben eines Eremiten in strenger Askese. Immer häufiger hielt er sich im öden Walde auf, wo er sich eine Einsiedelei erbaute und sich in allen Arten der Askese (in Gebet und Meditation, in harter körperlicher Arbeit und Kasteiung des Leibes durch Fasten, Stacheln und Ketten um die Lenden) übte. Diese Übungen gipfelten in einer Periode vierzigtägigen Fastens, wie der Verfasser der Legende all dies mit Staunen beschreibt. So vollendete Svorad sein von Askese höchster Ordnung erfülltes Dasein und der Ruf seiner Heiligkeit verbreitete sich bald in der ganzen Umgebung. Er wurde in der Basilika des hl. Emmeram auf der Burg zu Nitra bestattet. Als bald geschahen auch Wunder in seinem Namen, die in der Legende beschrieben werden. Schüler und Freund Svorads war Benedikt, gleichfalls Mönch des Benediktinerordens auf Zobor, der nach dem Tode seines Meisters in derselben Einsiedelei drei Jahre genau nach dessen Vorbild lebte. Dort wurde er von Räubern erschlagen, die bei ihm Geld zu finden hofften. Sein Körper wurde erst nach einem Jahr, wie durch ein Wunder unversehrt gefunden. Er wurde auch zu St. Emmeram in Nitra neben seinem geistigen Vater Svorad bestattet. Der Verfasser der Legende vom hl. Svorad und Benedikt ist der Bischof *Maurus*, wie er selbst in seiner Schrift ausdrücklich angibt. Dort erfahren wir auch, daß er Scholar und Kleriker im Kloster des hl. Martin auf Martinsberg, dann Abt und endlich vom J. 1036 Bischof in Fünfkirchen (*Chronicon Posoniense* u. die *Vita s. Emerici ducis*). Was von ihm die erweiterte Redaktion der Legende vom hl. Gerhard erzählt, ist ein ziemlich wirrer Zusatz aus dem XIV. Jhdt. Maurus ist ein glaubwürdiger Zeuge. Er war ein jüngerer Zeitgenosse der beiden Heiligen. Svorad sah er zwar nur als »puer scholasticus«, aber mit Benedikt, der von Martinsberg kam, verkehrte er häufig. Von ihm vernahm er vom Leben Svorads. Auch Philipp, der Abt von Zobor, erzählte ihm vom Ende Benedikts und von den Wundern, welche nach Svorads Tode geschahen. Maurus unterscheidet und gibt genau an, was er nur vom Hörensagen niederschreibt. Die Ereignisse, die er im Zusammenhang mit Svorad und Benedikt schildert, trugen sich zu, bevor er Abt wurde. Demnach vor 1036, wo er schon Bischof in Fünfkirchen ist. Eine genauere Chronologie läßt sich nicht geben, aber die Zusammenhänge der Ereignisse sind faßbar. Die Legende verfaßte er zwischen 1064—1075 (ev. 1064—1070), eine Festsetzung, die aus der Legende selbst hervorgeht, sie wurde in der Zeit verfaßt, da Gejza (*Géza*) Teilfürst von Nitra war. (Das Jahr 1070 ist vielleicht das Todesjahr *Maurus'*, weil dies aber nicht sicher ist, lasse ich auch das Intervall 1064—1075 zu.)

Es sind einige Fragen zu beachten, welche die Legende des *Maurus* aufwirft, aber nicht beantwortet. Vorerst: Wann kam Svorad nach Pannonien.

Maurus äußert sich darüber nicht präzise. Es könnte scheinen, daß es zu Beginn der Regierung des hl. Stephan geschah, der 997 die Regierung antrat. Dann wäre das Gebiet von Nitra — der historische Boden der alten Slowakei — schon zu der Zeit dem Organismus des ungarischen Reiches politisch und kirchlich einverleibt gewesen, als Svorad in das Kloster auf Zobor eintrat. So lehrt größtenteils die magyarische Geschichtschreibung. Andere Historiker setzen die Ankunft Svorads nach Ungarn abweichend an oder äußern sich nicht darüber. Durch bloße Textinterpretation können wir auch mit Zuhilfenahme der größeren St. Stephanslegende die Frage nicht entscheiden. Aber die Analyse aller Zusammenhänge und Hinweise weist darauf hin, daß die ganze Art des Lebens Svorads ein Abglanz und Widerhall des »neuen Mönchtums« der fünf polnischen Brüder ist (*quinque fratres*), welche begeistert vom Missionärbeispiel des hl. Adalbert die Weisungen ihres Lehrers, des hl. Romuald, in die Tat umsetzten (noch vor der Gründung des Kamaldulenserordens im J. 1012), wobei sie mit dem Ordensmönchtum Askese in eremitischer Abgeschiedenheit verbanden. Diese Verbindung des Mönchslebens mit dem asketischen Leben eines Anachoreten ist ein charakteristischer Zug in der Lebensführung Svorads, der unter der Disziplinargewalt des Ordensabtes verblieb und Ordensmitglied war, dabei jedoch die Benediktinerregel durch immer häufigeren Aufenthalt in der Einsiedelei und strenge Askese verschärfte, ganz im Geiste der fünf polnischen Brüder. Es ist dies also keine vereinzelte Erscheinung — nur aus der Tendenz der Zeit kann man sie richtig erklären und verstehen. Aber Svorad konnte das Leben der fünf Brüder in Polen — woher er der Legende nach kam — erst in den Jahren 1002—1003 kennen gelernt haben und kam daher wahrscheinlich erst nach dieser Zeit nach »Pannonien«. Es war dies sicherlich erst zu jener Zeit, da das Gebiet von Nitra (der Kern der alten Slowakei) kirchlich und politisch ein Bestandteil des ungarischen Reiches war. Die ersten Spuren dieser Abhängigkeit stammen aus den J. 1007, bezw. 1010, wo vom ungarischen Erzbischof die Rede ist (bezw. von der Kathedralkirche in Gran). Die Graner Diözese deckte sich nach *Chaloupeckýs* Lehren sicher mit dem Gebiete der alten Slowakei.

Maurus nennt unseren Heiligen *Zoerardus*. Wie *Chytil* und besonders *Melich* zeigen, verbirgt sich in diesem Namen die gemeinwestslavische Form *Sverad*. *Melichs* philologischen Beweis kann man mit Belegen dieser Form auf slavischem Gebiet stützen, welche häufig geradezu auf einen Kult dieser Heiligen in jenen Gegenden hinweisen. In Böhmen ist das Appellativum *Sverad* im XII. Jhdt. belegt, in Schlesien im XIII. In Mähren ist der *Zoerardus-Suerardus-Kult* durch das Olmützer Horologium zu Beginn des XIII. Jhdts. bezeugt, in Schlesien wird im XIV. Jhdt. *Swarrardus*, *Swaracius* (d. i. *Zoerardus*) verehrt. In Polen im XIV. und XV. Jhdt. *Sanctus Sveradus* und *Sanctus Sviradus* (Name der Gemeinde und Kirche heute Tropia). Der *Zoerardus-Kult* in diesen Ländern ist

ein Echo seiner Verehrung im Nitraer Gau, wo er schon in der 2. Hälfte des XII. Jhdts. verehrt wird, denn Svorad und Benedikt wurden schon 1083 kanonisiert. Svorad also stammte aus dem Lande der »Polanen« (besser gesagt aus einem der Länder, die damals zum polnischen Reiche gehörten), und war ein Slave. Über Benedikt weiß man nichts Bestimmtes. Irrtümlich pflegt man zu behaupten (wie es schon die größere St. Stephanslegende tut), daß er mit Svorad aus Polen kam. *Maurus*, der ihn gut kannte, weiß nichts davon.

Über Svorads Herkunft sagt *Maurus*, daß er niederen, bäuerlichen Standes war (ex rusticitate quasi rosa ex spinis ortus). Die schlesische Tradition und die Variante der Bratislaver Hs der Legende, die heute verloren ist, behauptet von ihm, daß er »ex stirpe regia« war. In der Arbeit wird ausführlich nachgewiesen, daß diese Tradition von Svorads königlicher Herkunft a posteriori entstanden und rein lokal und daß die Variante der Bratislaver Hs nicht maßgebend ist — die richtige Lesart ist jene, die sich in den übrigen Hss der Legende findet.

Es wird weiter bestätigt, daß die alte, fast zeitgenössische ungarische Überlieferung Recht hat, wonach das heutige Skalka bei Trenčín die Stätte der Askese Svorads und des Todes Benedikts war.

Die Angaben des *Maurus*, daß sowohl Svorad als auch Benedikt Angehörige des Klosters auf Zobor waren und in der St. Emmeram-Basilika in Nitra beigesetzt wurden, nötigt zu einer Betrachtung über die Geschichte der Slowakei gegen Ende des XI. und zu Beginn des XII. Jhdts., die sonst in Dunkel gehüllt sind. Nach den zahlreichen in der Arbeit angeführten Belegen scheint es, daß der Kult des hl. Emmeram in Nitra und in der Graner Diözese überhaupt in der ersten Hälfte des XI. Jhdts. ein Überbleibsel aus der Zeit ist, wo die alte Slowakei und die böhmischen Länder eine politische, kirchliche und kulturelle Einheit bildeten, also aus der zweiten Hälfte des X. Jhdts. In den böhmischen Ländern war die Verehrung des hl. Emmeram vom IX. Jhd. an ungewöhnlich populär. Und umgekehrt: ohne die Voraussetzung, daß die Slowakei und die böhmischen Länder im X. Jhd. eine staatliche und kirchliche Einheit bildeten, kann man den St. Emmeramskult in Nitra, in der Slowakei überhaupt und andere auffällige Erscheinungen von kulturgeschichtlicher Tragweite, die ohne jenen Zusammenhang unerklärlich sind, nicht befriedigend erklären, wie dies *Chaloupecký* in seinen Arbeiten darlegt.

Was Zobor betrifft, wo *Kosmas* (anscheinend auf Grundlage der ungarischen Tradition) schon zu Lebzeiten Svatopluks von Großmähren eine Kirche lokalisiert, besteht keine Gewißheit. Es scheint aber, daß zum Unterschied vom St. Emmeramskult in Nitra die Benennung des Heiligtums (welches hier vielleicht schon in sehr alter Zeit stand) und des Klosters dem hl. Hyppolit zu Ehren erst aus dem Beginn der Regierung des hl. Stephan herrührt, wo man einen gewissen Einfluß der bayrisch-deutschen Orientierung am ungarischen Hofe bemerken kann.

Nach kritischer Würdigung der bisherigen Ausgaben der Legende des *Maurus* (bes. der Venediger a. d. J. 1498, der der Bollandisten und des *Surius*) und der Bestimmung der Vorlagen dieser Editionen, wird den Hss der Legende Aufmerksamkeit geschenkt. Die erhaltenen Hss sind:

I. Hs der königl. belgischen Bibliothek in Brüssel, XV. Jhdt., Nr. 982, fol. 3b—4a. Bezeichnet A.

II. Hs der Bibliothèque Mazarine Paris (1498) Nr. 1733, fol. 406a—407a. Bezeichnet B.

III. Hs der bayrischen Staatsbibliothek München (Anf. XV. Jhdt.), cod. lat. 16024, fol. 30b—32a. Bezeichnet C.

Heute verschollen oder verloren:

I. Hs der Kapitelbibliothek in Bratislava (1340) Nr. 92 (88), fol. 360b bis 361a.

II. Hs der Seminarbibliothek in Lublin (XV. Jhdt.) Nr. 15 H. J.

Nach längerer Erörterung, wie die corsendoncker Hs beschaffen war, welche die Bollandisten benützten und von der in der Literatur behauptet wird, daß sie sich in der Bibl. Mazarine unter Nr. 1329 befindet — unter welcher Nummer jetzt ein Repertorium des Kanonischen Rechtes aufbewahrt wird — werden die Hs der Legende in drei Gruppen eingeteilt: X, Y, Z.

In die Hsgruppe X gehört: Die Mazarin-Hs, die corsendoncker (Vorlage der Bollandisten), die unbekannte Hs, die die Vorlage der Venezianischen Ausgabe v. 1498 war die unbekannte Hs, aus der das ungarische Breviarium zu den Lektionen über St. Svorad und St. Benedikt schöpfte, aus dem XIV. Jhdt. (Mus. Nat. Hung. cod. lat. 33, pag. 293), und aus dem XV. Jhdt. (ibidem, cod. lat. 132, pag. 377), die zum Abdruck gelangen, und endlich die Münchner Hs.

In die Hsgruppe Y gehört die Hs, welche die Vorlage des *Surius* war.

In die Gruppe Z gehört die Brüsseler Hs.

Die Typen der Hsgruppen X und Y sind Derivate des Typus der Hsgruppe Z. Deshalb wurde als Editionsgrundlage eine Hs der Gruppe Z, nämlich A genommen und mit den übrigen Hss und wichtigeren Ausgaben verglichen, soweit deren Vorlagen heute unbekannt sind.

REJSTŘÍK.

- Acta sanctorum* 6, 11, 20, 24, 36
Acta sanctorum Ungariae 6, 11, 25, 36
Alberichus Trium Fontium, jeho Světová kronika 28
Alžběta sv., legenda 35
Anastasius, arcibiskup ostrihomský, viz *Radla*.
Anonymus (Belae regis notarius) 29
Antonín sv., vyznavač, legenda 35
Apponyi Alexandr hr. 35
Arnold, mnich řezenský, spisovatel legendy o sv. Emeramovi 34
Arpádovci, uher. dynastie 27
Astrik (Astricus, Ascricus), opat 5, 11, 13; jeho žáci 5, 14; opat kláštera montis ferri (ferrei) 12; arcibiskup ostrihomský 12; viz *Radla*
Aventinum, klášter na A. 16
Balics Lajos 6
Barnabáš, jeden z »pěti bratří« 17, 18
Baronius Martin 37
Benátky, benátský tisk legend uherských 35
Benedikt sv., opat a zakladatel řádu benediktinského 15
Benedikt, žák Romualdův, jeden z »pěti bratří« 14, 16, 17, 18
Benedikt sv., žák a soudruh Svoradův 5 n.
Bertold Jan, provinciál benediktinů rakouských 24
Bělohávek V. 26
Bielowski August 15
Boleslav Chrabrý, král polský 16, 17, 18, 23, 26, 28, 29
Bollandisté 6, 20, 24, 36—40, viz též *Acta sanctorum*
Bratislava, bratislavský rukopis legendy Maurovy 25—27, 41
Bretholz Bertold 18
Bruno Querfurtský 16, 17, 18, 19, 26; jeho Vita quinque fratrum 15; jeho legenda o sv. Vojtěchovi 16
Brusel, královská knihovna belgická v B., rkp. legendy Maurovy 40 n.
Břeh, město v Slezsku 26
Břetislav I., český kníže 19, 21, 32
Břevnov, klášter 17, 18
Budeč, učení v B. 33
Buchberg M. 15
Capanarius, opat na Aventině, spisovatel života sv. Vojtěcha 16
Classis, klášter v Itálii 16
Clugny, klášter 14
Corsendonck, klášter, rkp. legendy Maurovy v C. 38 n.
Czinár Maurus 37
Czchow, město v Polsku 22, 23
Czivittinger David 37
Čechy 17, 18, 32, 33
Damiani Petrus, reformátor vlašský 14, 15, 17, 18, 19, 26, 27
Demetrius sv., legenda 35
Dětmar Merseburský, letopisec německý 28, 29
Dlugoš (Longinus), letopisec polský 12, 23, 24
Emeram sv., basilika sv. E. v Nitře 9, 24, 28, 31, 32; kult sv. E. v československých zemích 33, 34, 45, 48; viz též *Nitra*
Emerich sv., syn sv. Štěpána 10; legenda o E. 9, 35, 36, 38
Endlicher Steph. Lad. 10, 37
Erdélyi László 6, 36, 38
Faustus, spisovatel legendy o sv. Maurovi 11
Fejérpataky L. 30
Filip, opat kláštera sv. Hyppolita na Zoboru 7, 8, 9, 10, 11, 19, 28, 30, 43, 45, 48
Florián sv., legenda 35
Florianus M. 9, 10, 12, 29
Friedl Ant. 21
Friedrich Gustav 21
Fuxhoffer Damianus 37
Gejza, vévoda uherský 13, 32; úřední kníže nitranský (dux christianissimus) 8, 10, 46
Gejza II., král uherský 31
Gerard sv., legenda širší redakce 10, 35, 38
Gononus, jeho Vitae 36
Hartvík, jeho legenda o sv. Štěpánovi 5, 12, 24, 38
Hedviga sv., legenda 35
Heimbürger Max 15
Hein Paul 21
Hellebrant Arpád 35
Hildebrand, viz *Řehoř VII.*
Hnězdno, arcibiskupství 16, 19
de Hoczenplocz Siffridus, viz z *Osoblahy S.*
Hodál Juraj 7, 10, 11
Hofmeister Adolf 10
Hóman Bálint 17, 28, 29
Horváth Mihály 6
Hradec Josef 26
Hrušovský František 28
Humbert, kardinál 14
Hyppolit sv., klášter sv. H. na Zoboru 9, 28, 29, 32; jeho kult 34, 43
Chaloupecký Václav 6, 9—13, 16, 17, 26, 28 až 30, 33, 38
Chytil Karel 6, 20, 21, 29
Inchofer Melchior, S. I., jeho Annales 36
Itálie 14, 16, 17, 18, 25, 26
Izák, jeden z »pěti bratří« 17, 18
Jan, mnich a žák sv. Romualda 14, 16, 17, 18
Jungnitz J. 6, 22, 23
Kaindl R. Fr. 6, 10, 12, 28, 36, 38

- Kalousek J.* 33
Katona Steph. 37
Kętrzyński W. 15
Knauz Nándor 25
Knoblich Aug. 6, 26
Kolísek Al. 20
Koloman, uherský král 30
Kosmas, český letopisec 18, 19, 29, 34
Krakov, krakovský tisk legend polských, uherských, českých atd. 35 n.
Kristýn, sluha »pěti bratří« 17, 18
Krnov, město ve Slezsku 26
Kurze Fried. 29
Ladislav sv., uherský král 31; legenda 35, 38
Lappenberg J. M. 29
Legendy, staré tisky 34 n.
Lech, bitva na L. 32
Lublin, město v Polsku, rkp. legendy Maurovy v seminární knihovně tamže 41
Mabillon, Acta sanctorum ord. s. Benedicti 36 n.
Marczali Heinrich 6, 10
Marie Egyptská sv. 20
Martin sv., klášter sv. M. na hoře Pannonské 9, 10, 43; viz též *Pannonská hora*
Matouš, jeden z »pěti bratří« 17, 18
Maurus, biskup petikostelský 9; jeho život 10; jeho legenda 5, 6, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 35—42; texty legendy Maurovy 42—49; rukopisy legendy 37—42; edice legendy 34—37
Maurus sv. 11
Melich Janos 7, 10, 20, 21, 22
Měško, kníže polský 26
Mnichov, státní knihovna v M., rkp. legendy Maurovy 40 n.
Molinier A. 38
Mons ferri (ferrei), klášter v Uhrách 12, 13
Monte Casino, klášter v Itálii 16
Morava, kult sv. Svorada na M. 21 n., 24, 33; Veliká Morava 29, 32
Németh Gyula 29
Neukirch Fr. 15
Nitra, město na Slovensku 8, 9, 28, 31, 33, 34, 43; Nitria 47
Nitransko 7, 8, 11, 22, 24, 27, 29, 32, 33, 34; N. historická půda starého Slovenska 9
Novotný V. 33
Olava, město ve Slezsku 22, 23, 25, 26, 27
Ondřej, klášterní jméno Svoradovo 7, 12, 43 až 49
Opatowiec, město v Polsku 23
z Osoblahy Sigfried, řeholník, 25, 26
Ostřihom, arcibiskupství 12, 28
Otto III., císař římský 16, 29
Pannonie 10, 11, 30, 42, 47
Pannonská hora, klášter 9, 10, 13, 30
Paříž, bibl. Mazarine, rkp. legendy Maurovy 38 n.
Pasov, klášter u sv. Mikuláše 41
Pekař Josef 33
Pelbart, o. fr. m., kázání 10
Pereum, poustevna v Itálii 16, 19, 20
Pěrikostelí, město v Uhrách 9; viz *Maurus*
Podlešín (de Podliscin), obec v Čechách 21
Polané 7, 10, 11, 20, 23
Polsko 13, 14, 16, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 28; kult Svoradův v Polsku 22
Potthast Aug. 35
Pribina, kníže nitranský 32
Prokop sv., opat na Sázavě 17, 18, 19
Prusy 17
Přemyslovci 27
Pulkava, letopisec český 17, 18, 19, 33
Radim — Gaudentius, bratr sv. Vojtěcha, arcibiskup hnězdňenský 16, 17, 18, 26
Radla — Anastasius, opat břevnovský, pak arcibiskup ostřihomský 5, 16, 17, 18, 19, 28, 30, 34; viz též *Astricus*
Ravenna, město v Itálii 15—18
Romuald sv., opat 14, 16, 19, 26, 27; jeho reforma benedikt. řádu 15
z Rüdeshemu Rudolf, biskup vratislavský 23, 25, 26, 27
Řehoř VII., papež 14
Řezno, město v Německu 33
Řím 16, 17, 18, 26
Sasínek Franko V. 6, 29, 37
Sázava, klášter v Čechách 18, 19
Skalka, poustevna, později opatství 24, 28, 31
Skarga Piotr, S. I. 37
Slavíkovci, knížata česká 27
Slezsko 20, 23, 24, 26; kult Svoradův ve Sl. 22, 23
Slovensko 9; staré S. 9, 28 n., 32
Stanislav sv., legenda 35, 38
Surius Vavřinec, jeho Životy svatých 36—39
Svatopluk, kníže Velkomoravský 29
Svéradice i Svíradice, obec u Horažďovic v Čechách 21
Svéráz, obec u Č. Krumlova 21
Svorad sv., mnich a vyznavač 5 n.; různé formy tohoto jména: *Seohardus* 22; *Suerardus* 21—23; *Suirardus* 24; *Sverad*, *Sveradus*, *Sviradus* 21, 22; *Swaracius* 22; *Swarardus* 22; *Swerad* 20, 22; *Swiradus* 22; *Swierad* 20; *Zeorardus* 21, 22; *Zoerard* 22; *Zoerardus* 7, 11, 12, 20, 21, 22, 24, 43, 48; *Zorardus* 22, 49; *Zourad* 20, 47; *Zouradus* 22; *Zverad* 21, 22; *Zvorad* 20; viz též *Benedikt sv.*; *Maurus*
Szabó Károly 35, 37
Szentpétery Imre 10
Šalamoun, král uherský 10
Škultéty Jozef 29
Štěpán sv., král uherský 5, 6, 9, 13, 14, 16, 29, 31, 32, 42, 47; počátky jeho vlády 10, 11;

svatoštěpánská legenda větší 5, 11; legenda menší 5
Trenčín 31
Tropia, obec v Polsku 22
Uhry 6, 11—14, 17, 19, 20, 23, 27, 28, 29; počátky křesťanství v Uhrách 5
Václav sv., legenda 35, 38
Váh (Vagus, Wag, Weg) řeka na Slovensku 3, 9, 24, 31, 45
Van den Gheyn J. 40
Wattenbach W. 15
Vitoraz (z Vitorad) 21
Vojtěch sv., biskup pražský, apoštol Uher a Polska 5, 6, 16, 17, 18, 19, 29; jeho následovníci 5, 12; kult Vojtěchův v Pereu a v Italii vůbec 14 n.; legenda o sv. Vojtěchu 35, 38
Volfram ze Škvorce, arcibiskup pražský 41
Vratislav, město ve Slezsku 23, 26

Vurum Josef, Episcopatus Nitriensis memoria 37
Wojciechowski Tad. 7, 15—19, 22, 23, 26, 27, 37
Zajíc z Hasemburku Zbyněk, arcibiskup pražský 41
Zderaz (od Zderad) 21
Zikmund sv., král, legenda 35
Zober, viz *Zobor*
Zobor, Zuberská hora, na hoře Zubrici, klášter sv. Hyppolita 7, 9, 10, 11, 19, 24, 28, 29, 32, 34, 39; jeho vznik 34, 43; původ jeho zboží 30—32; Zober (u Kosmy) 43; Zobur 48, 49
Zoerardus viz *Svorad*
Zozimas, opat 7, 20, 43
Zuberská hora viz *Zobor*
Zubrica viz *Zobor*
Zubur, vladař nitranský 29